VIRVE RÄNNANG

ÜKS INIMSÜDA

NOVELL

TALLINNA EESTI KIRJASTUS-ÜHISUS
1931

Virve Rännang

Üks inimsüda

Novell

1931

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikoda, Pikk t. 2. 1931.

I.

Näljase hundina undas tuul ümber maja, peksis lehti puielt, lauldes neile sünget lahkumislaulu. Hirmunult sööstsid lehed igasse ilmakaarde ja kui jättis neid tuul, jäid lebama liikumatult. Et taas üles lennata uuel tuulehool, keerleda, liikuda, unustuda haarat hoost, elujanust, kuni ei tõstnud neid enam tuulehoog, kuni põgenes elu ja kadus jäljetult.

Taevas sünkjashall, gigantseid pilvi ratsutas tontidena tuuletäkkudel, kiirelt, kiirelt, Noor naine liikumatult akna all seistes, võpatas uue metsiku tuulehoo maja rünnates. „Sügis," ütles tasa ja taas läbis teda värin kui oleks tal külm, kui seisaks ta väljas sügistormis ja mitte selles soojas mugavas toas. Ta suuris pruunes silmis, millistesse rõõm vist hästigi sobis, pesitses valu ja nägu, soe ning armas, avaldas kannatust. „Marna!" kostis kõrvaltoast tasane hüüd ja ruttu astus noor naine läbi avat ukse oma mehe haigetuppa. Avaras ruumis, akna lähedal sängis lamas kõhn inimkogu. Siniste soontega läbipõimit sulet laugude all ekslesid rahutult sügavas koopas silmad. Oli midagi piinavat-valusat nende sulet silme rahutus ekslemises, — kui püütaks kõigest jõust midagi hoida, mis ent libiseb käest. —

Marna sängi ette jõudes, avas haige silmad, neisse ilmus naist nähes soe sära, elustus imeliselt kõhn õigete joontega nägu, andes kogu olemusele elavama ent siiski ebamaise ilme. „Ole mu juures, Marna," sosistasid vaevu haige veretud huuled, „tunnen end siis paremana." Tasa libistas noore naise käsi üle kahvatu lauba, üle ilusa läikiva blondjuukse. Haige pöördus täielikult naise poole, kiindudes oma sügavas koopas palavikuliselt läikivate silmega noore naise näkku: „Meie õnn, Marna, kestis nii

lühikest aega, pea pean sind jätma, ent kui mul oleks võimalus valida veel kord, valiksin siiski tolle hetkelise õnne, valiksin siiski sinu, kui pika ea sinuta. Mäletad meie õitetulvil aeda, Marna, meie kevadet? — ja kas mäletad mind siis, kui mind ei ole enam?" Naise käsi ei silitand enam ta pead, alludes piinavale südamesunnile. Marna langes põlvile voodi ette, haaras kätesse kitsa mehepea, suudeldes haige silmi, kahvatuid huuli, ekstaasis, teadvusetult, aruandmatult. . . „Armas, armas, sa tervened, pead tervenema, see ei või ju olla teisiti," sosistas kirgliselt, uskudes hetke ise sellesse, mis ütles. Päiksepaisteline naeratus libises üle haige mehe näo, siis muutus see taas tõsiseks: „Mul pole enam pääsu, tean seda, Marna. Kuid hoia sina end, — kas sa ei karda, — kas ei karda sa siis surma?" „Ei karda, Aarne, mis on mulle elu sinuta, kes sa tõid mulle õnne, suure, ületulvava. Vaid see osa elust, mis elasin sinuga, sinule, on mulle tõeline elu, peale sind pole mõtet ei millelgi. Tulen sulle järgi, Aarne! Tahan olla ka seal sinuga." — Haige tahtis rääkida vastu, seal sulges uus suudlus ta suu ja ta naeratas õnnelikult. Hoides noore naise sooja kätt oma elutult külmas käes, vajus väsinuna lühikesse, rahutusse unne, ahmides vaevaliselt õhku oma piinat kopsudesse. Mehe uinudes, Marna vabastas hilju oma käe ja astus aknale. Ilm oli pimenend läbitungimatuseni, ent lisaks tuulele valas nüüd vihma. Marna tõmbas alla eesriided, keeras põlema öölambi, mille maheda valguse läbi haigetuba omandas soojema ilme. Kummardudes üle haigevoodi Marna vaatas kaua valust põlevail silmil mehe kahvatut kõhna kogu. Silus tasa patja, millel puhkas mehe pea, läks siis teise tuppa ja viskudes diivanile ta andis vabaduse oma valule, kaua tagasihoit pisaraile. Noor õitsev keha rappus kramplikus nuuksumises, „Miks? Mikspärast ometi peab surema inimene, kes ta elu, kes temale kõik?!" Kellele oli kahjuks nende õnn, kes oli kade sellele? Mikspärast, mu Jumal, mikspärast pidi tulema too õudne haigus, ei tulnud paranemist, vaatamata kõigile katseile?!" — Mitmeil unetuil öil valvades mehe haigevoodi juures, Marna

oli kogu hingega palund, palund, nutnud Jumala poole. Nad oleks ju eland kusagil väikses vaeses hurtsikus, kui jäetaks neid vaid ühte, kui terveneks mees! Kuid Jumal ei kuulnud Marna palveid, haigus edenes päev päevalt. Isegi haigena ei jäetud temale meest. Nii kaugel oli Jumal, ei kuulnud teda. . . Siis hakkas Marna vihkama Jumalat. Mõistis vaid küsida: miks? mikspärast?! Kuid ei tulnud vastust. Ei, ta ei tahtnud elada armastet meheta, võttis vastu meelega hävitavaid pisilasi, haigusidusid, et nad muudaks ta noore õitseva keha samalaadiliseks varemeks kui ta mehe. Ta kutsus välja sama saatust, sama lõppu. . . Ja hetkeil näis ta väsinud peale kõik ta kannatus painajaliku unenäona, et vaja on vaid kord valjusti, südamest naerda, siis ärkab ta taas oma ilusale päikselisele elule, kus tervelt ja rõõmsalt jookseb tuppa Aarne, haarab teda sülelusse ja ruttab naerdes hõnguvasse aeda. Lastena, vallatult peidavad nad endid üksteise eest õitepuhmastikku ja on õnnelikud. — Sageli Marna mõtted viibisid minevikus ja ta pidi hoidma end, et mitte hulluda valust, meeleheitest. Arst käskis teda end hoida haiguse nakkavuse eest. Kuid Marna ei kuuland teda. Ka ei raatsind ta viia meest haiglasse, et mitte lühendada sedagi koosviibimist, mis jäend veel neile. Oli ise alati haige juures, vaid harva lubades endale viivulist puhkust, loovutades haige üksi põetaja hoolde. Ta ei suutnud, ei tahtnud teisiti. Las kustub ka tema elu, kui pole pääsu ta mehel, ta armastusel. . . Ei ole ju millegil enam siis mingit mõtet, kui pole enam Aarnet. — — —

II.

Oma vanemate vanema lapsena, pealegi tütrena, pidi Marna olema varakult emale abiks koduseis toimetusis ja nooremate kasvatamises. Peale teda, ta vanemail oli veel kolm last. Ralf, Marnast viis aastat noorem, õde Illa ning väike Uno. Alles hilisel õhtul ta valmistas oma kooliülesandeid. Oli ent siiski parimaid õpilasi oma klas-

sis. Käies koolis ta pidi sageli loobuma mõningast koolilaste lõbust ja spordist aja ning raha puudusel. Ta isa oli väikepalgaline linnaametnik ja pidi pingutama, et võimaldada lastele hädavajalisemat õppimise ajal. Lisa vähesele palgale teenis ka ema, tehes imepeeneid näputöid, kui lubas aeg. Vähemalgi vabal minutil Marna püüdis lugeda, oleks lugend ööd läbi, kui seda oleks luband ema. Alul luges valimatalt kõike, mis sattus kätte, koormates loetuga oma lapsepead, ent tiivustades ühtlasi mõttelendu. Pärast vanemaks saades ja maitse arenedes, tekkisid temal juba lemmikautorid. Ta tundeelu oli väga intensiivne, elas täieliku unustuseni kõigile kaasa, mida luges. Üheksa-, kümneaastasena ta sepitses muinasjutte, milliseid jutustas Ralfile. Pärast suuremaks saades, täienes nende kogu ja väike Uno ei tahtnud enam magama minna enne kui suur õde oli jutustand temale mõne muinasjutu lendavast maost, nõiut kuningatarist j. n. e. Külmil talipäivil, mil säras lumi ja jää, ta oleks läind meeleldi uisutama, kui läksid teised kaasõpilased käes uisud. Väikese kooliplikana jalutades noorema õe-vennaga, ta vaatas sageli igatsevi silmi peegelsiledale uisuväljale, kus mitmed ta kooliõed liuglesid muusikahelide saatel. Mõnikord tal oleks leidund aega, kuid siis puudusid taas uisud. Kaasõpilased sallisid teda hästi ta alati lahke ja abivalmis oleku pärast, kuid lähemaiks sõpruks nad ei saand temaga, kuna Marna oli kinnine ja endassesüvenend. Et valmistada rõõmu Marnale, nad kogusid raha temale uiskude ostmiseks. Marna sellest kuuldes, läks tulipunaseks ja ütles kindlalt, et ta ei võta vastu. Omas uhke ja õrnatundelise iseloomu. Ta oleks tunnud ent alaliselt rõhutuna, võttes vastu kinki. Pigemini loobus ja oli vaba oma suhetes kaasõpilastega, olles pigemini avitaja kui võtja. See oli ühtlasi vaesuse karge uhkus, mis ei luba võõrale sissetungi oma ellu. Marna omas juba koolipõlves teat iseseisvuse mõtlemises ja toimimises. Õnnelik ta oli siis kui evis niipalju raha, et võis minna teatri. Istus siis väiksena, kokkusurutuna kõrgel lae all rõdul ja neelas ahneil silmil endasse imedemaad, mis seal all

lahtirullus ta ees. Kuulis võluvaid helisid, nägi värve, vorme, nägi elu, mis paistis temale nii ilusana. Ja ta ei olnud rahul ei endaga ega ümbrusega. Oleks meeleldi tahtnud olla vabam, lõbusam nagu kaasõpilased, ent ta ei saand välja iseendast. Ja ta hankis omale mõne tunnikoha, et omandada raha, mis temale avaks ta muinasilma väravad. Suuremaks rõõmuks tal oli ka koolivaheaeg, siis ta oli vaba kõigest. Ta veetis koolivaheaja tavaliselt maal, ema onupoja juures, kes oli jõukas taluomanik. Marnale meeldis too ümbrus, künkline metsaga kaet maaala, suured põllud, niidud ja sinine järv ees vana suure õlgkatusega talumaja. Siin Marna õppis tundma ja armastama loodust. Ta vastuvõtlik hing astus alalisse kontakti loodusega, teda vaimustasid sinine taevas, kohav mets ning linnulaul ja oma esimesed plikapõlve unelmad ta unistas lamades järvekaldal sügavas rohus, vahtides sinitaevasse. . . Need kuud, mida ta veetis igal suvel maal, olid muutund temale tarviduseks, ta ei mõistnud kujutleda nendeta oma elu. Vaatles heledaid pilvekesi, mis näisid temale väikeste valgete talledena, kellele ta otsis siis karjust. Pea kõik ta ilusamad mälestised olid seot tolle lühikese suvise eluga maal. Ja keskkooli viimaseil aastail, mil arenes lapsest neid, ta tervitas veel suurema rõõmuga suvist vaheaega. Nüüd ta küll ei oodand enam näkineiu ilmumist järvekaldale, nüüd täitsid teised, uued unistused noort tütarlast. Ta igatses saada lauljannaks. Ta laulis meeleldi ja omas ilusa hääle. Ja kord koolipeol, kus ta ettekandis väikese lihtsa laulu, saades tormilise aplausi osaliseks, tuli peale ettekannet ta juure hallipäine härra, muusikaprofessor, nagu ta hiljem kuulis, ja ütles surudes ta kätt: „Laps, Teil on ju kulda hääles!“ Ta soovitas Marnale arendada oma häält konservatooriumis ja kuulutas temale suurt tulevikku. Muidugi ei olnud Marnal selleks võimalusi ja teades oma vanemate seisukohta selles asjas, ta ei rääkinudki kodus sellest vahejuhtumisest. Kuid ta mõtles, lapselikult, et mingisugusel kujul teostub siiski ta unelm. — Ja sageli ta kujutles end kuulsa lauljanna osasse. Kujutles end laulvat avaras valgusse uppuvas ruu-

mis. Ta on laulnud. Rahvas vaimustuses applaudeerib järeljätmatult, viskab lilli, palju lilli, nii et ta peaaegu upub neisse. Ta kummardab, naeratab ja korjab lilled, niipalju kui suudab ja kõige ilusamad ta surub südame vastu. Neid on temale kinkind „tema", ilus tundmatu noormees, kes teda salaja armastab. Kuid Marna on teda ammu ju tähele pannud ja muidugi armastab ka tema tundmatut. Siis tuleb tundmatu ise, tervitab teda. Nad vaatavad üksteise silmi, mis kõnelevad neile rohkem kui sõnad. Ja nad on õnnelikud. Marna laulab, laulab edasi, kuid nüüd vaid temale. Nii unistas Marna oma noori, veel lapselikke unelmaid. —

Sageli valdas teda nüüd rahutus. Ja tundes oma noore vere voolamist, tal oli enda ees hirm. Valgeil suviöil, mil igatsevalt kostis rukkiräägu hüüd, ei tulnud und ta silmi. Teda valdas rahutus, valus igatsus millegi järgi, millele ta ent ei osand anda nime.

Muutus hajameelseks ja hooletuks koolis viimaseil õppeaastail õpetajate üldiseks imestuseks. Pidi hästi end võtma kokku, et lõpetada kooli, sealjuures aitas teda ta kindel tahtejõud. Ta varjas hoolikalt oma siseilma, oma rahutuid igatsusi kõigi, eriti ema ees, kes poleks mõistnud teda. Igatses armastuse järgi, suure ületulvava armastuse järgi ja oli ise sealjuures pentsikult arg ning häbelik ja äärmiselt kinnine. Keegi ei võind arvata, et sellel avara, mõtleja laubaga mõistlikul tütarlapsel on nii palju reaaleluga sugugi mitte kooskõlalisi unistusi. Ja et Marna teadis, mida temalt oodati, siis seda rohkem ta varjas oma siseilma ja tundeid võõra silme ees. Oma tundelikkuse ta oli pärind vist isalt, keda ka armastas rohkem emast. Isaga ta sai kõnelda kõigest, vaid mitte oma igatsusist. Ta ei olnud teiste kooliõdede kombel armund meeskooliõpetajaissse või mõnda tuttavasse koolipoissi. Oli vaid rahutus, oli vaid igatsus. Vaid harvadel koolipidudel, kus käis, avaldus hetkeil ta temperament. Oli nõuetavaid tantsijaid oma välimuse tõttu ja seepärast, et tantsis hästi. Ta aimas, tunnetas rütmi ehk küll kunagi polnud õppind tantsimist. Muusikahelidest kant, lendas

ta sale kogu liblikana üle saali, silmis põledes elujanu tule. Ent peo lõppedes, ta jooksis kiirelt minema ning ei õnnestund kellegil teda minna saatma. —

Keskkooli lõpetades oleks Marna meeleldi läind edasiõppima ülikooli, keeli ja ajalugu, mis huvitasid teda. Kuid see polnud mõeldav, kuna ta vanemail selleks puudus igasugune võimalus. Marna pidi otsima nüüd omale teenistuse. Pojale, Ralfile tahtsid vanemad võimaldada ülikooli, kui see neile osutub võimalikuks. Marna armastas väga oma venda, temal oli seda, mida puudus Marnal. Ralf oli avameelne, rõõmus, rõkkava, ületulvava nooruse elutungiga. Nad sobisid heade seltsilistena, vaatamata viieaastasele vanusevahele.

Marna oli viimase õppeaasta eel, kui puhkes maailmasõda 1914. aastal. Sellele järgnev elukallidus, toiduainete puudus, oleks mõjutand halvasti nooremaid kasvavaid lapsi, kui mitte poleks tulnud lisa maalt, ema sugulaste poolt. Oli alati rõõmupäev tervel perel hästilõhnava leivapätsi ja liha saabudes maalt. Oma igapäevasel kooliteel Marna kohtas sageli kerjust, vana eidekest, kelle aukuvajund silmist vaatas viletsus ja nälg. Ja ringivaadates, et keegi ei näe, ta libistas kiirelt oma maitseva võileiva kerjuse kortsund pihku, põgenedes ruttu tänusõnade eest.

Marna oli kahekümne aastane, lõpetades keskkooli. Ja ta lahkus kodust saades kodukooliõpetajanna koha jõukasse intelligent perekonda. Kavatses hiljem kuhugi algkooli üle minna ja täielikult pühenduda sellele kutsele. Arvas leidvat rahulduse noorte inimhingede kasvatustöös. Nii sattus Marna suurärimehe Tammiste majja, milles avaldus rikkus ent ühtlasi maitse. Proua Tammiste oli venelanna, pärit vene vaeseksjäend aristokraadi perekonnast, omas hea kasvatuse, oli palju reisind ja meeleldi vastuvõtnud rikka, tõsise, veidi kohmaka ja temast pea poole vanema eesti ärimehe pakkumise saada ta südame ja varanduse valitsejaks. Esimesest ta palju ei hoolind, kuid teiseta ta ei osand elada. Lõpuks polnud sugugi

mitte ebasümpaatne see härra Tammiste, pealegi oli palju mugavam valitseda tema ja ta suure varanduse üle kui ise minna käskaluseks. See küll proua Niinale hästi ei meeldind, et nad pidid sõitma uhkest Peterburist Tallinna, kaugesse provintsi. Kuid teda jumaldav mees lohutas teda välismaa reisidega, kuulsamate suurilma keskustesse. Suurärimehel ja pankuril oli läind korda osavate spekulatsioonega veel suurendada oma varandust, hoidudes sealjuures oma ausa ning õiglase iseloomuga eemale igasugusest mustast ärist.

Proua Niina armastas lõbu ja seltskonda ja korjas kokku oma majja sõjaväe kõrgemaid esindajaid, kunstnikke ja hulga kergelt elavat kuldset noorust. Ühesõnaga kõike, keda leidis ja kes meeldis temale. Ta armastas elada ja lubas elada ka neil, kes kuulusid ta käsutusse. Ja sõjale ta ei mõelnud üldse mitte, tema majas ei tuntud puudust millegist, sooviti vaid, et vene väed oleks võidukad ja lõpetaks sõja kiirelt ning hästi. Marna pidi õpetama ja kasvatama ta kaht väikest poissi, kes nii väga erinesid üksteisest ja esindasid seda kahte rahvust, millesse kuulusid nende vanemad. Vanem, Vello, sinihallide silmega, tõsise, juurdleva vaatega valgepealine, oli täiesti isa, kuna taas Jurjist, elavate mustade silmega ja tumeda käharpeaga nooremast poisist kujunes täisverd slaavlane.

Mõlemad poisid vaatamata oma erinevale iseloomule armastasid Marnat, olles sealjuures isegi armukadedad üksteisele. Proua Niinal oli alaliselt „seltskondlikke kohustusi“ ja ta oli rõõmus, et leidis Marnas noore, lastele meeldiva, kuid sealjuures oma ülesannet tõsiselt võtva kasvataja. Temal endal ei jatkund aega laste jaoks, nägi neid tavaliselt päevas kord või paar ja usaldas nad täiesti Marna hoolde. Ja lapsed valasid kõik oma ületulvava lapseliku armastuse ning vallatuse Marnale. Oma ilusat „mamit“ imetlesid nad vaid aralt, kuid muinasjuttude kuningataris, kellest neile jutustas Marna, tundsid nad alati Marnat. „Kui suureks kasvan, siis kosin sinu, otsustas kord Vello, ent vend haaras oma väikeste rusikatega tema juukseist, ise nuttes sealjuures, ja hüüdis: „Ei, mina,

mina!" Ja vaevu Marnal õnnestus neid rahustada, lubades neile mõlemile end kosida. „Teie võtate minult mu laste armastuse," tähendas kord proua Niina pool naljatlevalt. Kuid nähes Marna tõsinemist, lisandas: „Mulle meeldib, et lapsed Teid armastavad ja et Teie neid kasvatate." Niina Aleksandrovna oli hea inimene. Niipalju kui see ei nõudnud temalt mingit ohvrit ega ei seganud ta heaolu. Ta hindas Marnat, kes oli nii erinev temast ja ta oli isegi tänulik, et noor tagasihoidlik neiu võttis täielikult endale temale nii tülika kasvatamise ülesande. Olles ise lõbus ja elurõõmus võimaldas ta ka Marnale osavõtmise oma kodustest pidustustest, käitledes teda omasugusena. Ja ta slaavi sõbralikkus ning heatahtlikkus lubas temale tunda rõõmu, nähes Marnat ümbritsetuna noorist austajaist, keda meelitas ta silme unistav vaade ja eriline sarm, mis hoovas ta tagasihoidlikust olekust. Marna oli alati tasakaalus, sõbralik-lahke kõigile. Paistis siiski sellele, kes teda lähemalt vaatles, et ta oli unistai. Pidustusile, kus Niina Aleksandrovna teda seltsilisena kaasa võttis, ta oli nõuetavaid tantsijaid nagu kunagi koolipidudel, äratades seega mitte harva hellitet tütarde kadedust. Marna oli intellektuaalne ja tundeline ühtlasi. Ta oli küllalt elurõõmus, et tantsida, teda haaras muusika. Ei meeldind ent temale eriliselt keegi neist noorist mehist, keda kohtas seltskonnas. Kuid ta muutus vabamaks, rõõmsamaks oma käitumises. Kiskus teda kaasa sageli üldine lõbusus, mõni vaimukas ütelus, ent kui kõneleja tahtis kasutada oma edu, oli Marna taas tagasihoidlikkus, sõbralikkus ise. Vihastamiseni iroonilinegi sealjuures. Ta tundis oma seisukohta. Seda, mis andestati mõnele edvistavale rikkale peretütrele, poleks andestet temale. Ja temale ei tekitand see tagasihoidlikkus ka mingit piina, ta punane südameveri voolas päris rahulikult. Oli ka liig uhke, ennasthindav selleks, et anda kellegile neist suuremalt osalt väliselt hästikasvatet, ent sisemiselt söötijäend noorhärradest vähematki õigust endale.

Vaid kui ta õhtuti üksinda omas toas oli, ärkas temas sageli ta vana igatsus, tekkis temas piinav üksindus-

tunne. Sirutades pea taha kaunid käsivarred, ta vaatas uneledes õhtutaevasse. Oo, kuidas ta igatses armastust, suurt, valdavat, mis vangistaks ta terve olemuse. Mõtles ka oma mahamaet unistusile saada lauljannaks. Kui temal vaid oleks olnud võimalusi! Kindlasti oleks pakkund talle rahuldust see ilus kunst. Küsis kibedusega, miks on andekad inimesed pea alati vaesed. Alalises võitluses olemasolu eest nad peavad looma uusi väärtusi maailmale. Ja ta mõtles neile suurile inimesile, kelle elulugusi lugend. Ka teda ümbritsevast elust ta oli seda pannud tähele. Juba koolis. Väheste eranditega olid seal vaesed õpilased andekamad, targemad rikkamaist. Ja temale meenus kusagil loet lause: Jumal näitab meile kui vähe ta hoolib rahast nende inimeste läbi, kellele ta seda jagab. Muidugi võis olla, oli kindlasti ka rikaste hulgas tarku ja andekaid inimesi. Kuid suurimad anded olid sunnit raskelt võitlema, et jõuda sihile. Ja kes teab kui palju murdub poolel teel, murdub sihi eelgi. Ent alaline võitlus vist ongi see, mis tugevaks teeb, edasi kihutab, hoolimata kõigest. . .

Ka tema, Marna, tahtis saada tugevaks, et mitte allajääda eluvõitluses. Kuid armastuse, suure armastuse peab ta ka leidma, sellest ta ei tahtnud jäeda ilma.

Marna püüdis end matta töhe ja kohustusse, kuid ei tunnud end siiski sealjuures täielikult rahuldatuna. Mis teda eriliselt rõõmustas oli asjaolu, et ta võis nüüd lugeda palju. Ja ta oli õnnelik seeüle, et võis kasutada täiel määral Tammiste rikkalikku raamatukogu, kus olid esindet kõik silmapaistvamad maailmakirjanikud. Ja et ta sai võrdlemisi hea palga, siis ta hakkas õppima laulu ühe tunt õpetaja juures. Mitte seepärast, et igatses veel saada lauljannaks, kuid et ta laulis nii meeleldi. Sageli kodustel pidustusil ta kandis ette laule proua Niina soovil. Imeilusalt hõljus ta pehme kõlav hääl ilmekalt tõlgitsedes vene tundeküllaseid rahvalaule ja romansse. Nii mõnigi külalisist armus temasse neil hetkeil. Kuid Marna süda vaikis.

Suve veetsid Tammisted kodumaa ilusamais suvituskohtades, peamiselt Narva-Jõesuus, milline oligi suurema osa vene aristokraatia, kõrgemate ametnike ning sõjaväelaste suvituskoht. Eriti sõjaajal, mil sulet pääs välismaale. Need suved olid Marnale igatset ja armsad. Avar meri, valge, liivane rand, tagapõhjas suur mets ja kaunis park võlusid teda. Tammiste suvila asus mereranna lähedal metsas. Marna tuba oli ülemisel korral ja öö läbi oli aken avat. Temale meeldis kuulata merd, seda kord luiluvalt vestlevat, kord tuule puhkemisel valjult ähvardavat kohinat. Marna armastas merd, helkivat rohekassinist avarust, mis kaugel taevapiiril ühte sulas sinise taevaga. Olid kaunid nood helged suvepäevad, mil päike pillas külluses kuldkiiri, et õhk vaid virvendas sinas ja kullas.

Väike Vello ja Jurji näisid šokoladimeestena, eriti Jurji oma tumedate silmiga ja musta sasipeaga. Proua Niina ümbritseti nagu tavaliselt austajate ringist. Nüüd sõjaajal koosnes see peamiselt sõjaväe esindajaist, kes evisid puhkuse. Omal vabal ajal Marna jalutas sageli üksi piki valgeid rannateid ehk mööda metsa. Tunde ta võis istuda ja vaadelda lainte mänglemist. Mida ta mõtles sellal? Vist ta ei teadnud seda isegi igakord. Oma erakulise erilise iseloomu tõttu ta ei evind palju sõpru omavanuste neide seas. Sageli Marna mõtles sõjale, ehkki ei olnud keegi ta lähemaist seal. Temale näis mõttetu ja ülekohtune see lõbus elu ta ümber, mis näiliselt püüdis varjata hirmsat sõjatonti, ehk mitte tahtes seda tunnistada. Ühtlasi ta imetles neid noori mehi, kes lõbusalt naerdes lahkusid, mõnikord sõites otse rindele, mis võib olla nende viimne tee. Ja vast aimasid nad Marnas leiduvat toda sangarlikkust, võimet tingimusteta endaohverdamiseks, sest sageli kuulis Marna neilt poolnaljatlevalt pooltõsiselt: „Teie peaks tulema meiega, meie õeks, siis võidaksime kindlasti! Marna naeris selliste üteluste puhul. Kuid tegelikult see oligi nüüd ta salajane soov: õppida õeks, püüdes sel teel vähimalgi määral hüvitada sõjakoledusi. Sellet oma kavatsusest Niina Aleksandrovnale rääkides, ehmus too ja ütles, et selline raske kutse pole kohane

Marna ilu ja noorusele. Õppigu Marna siis juba lauljannaks, see tõotavat temale hiilgava karjääri, kuulsuse ja rikkuse. Ta võivat nende juures edasi elada ja siiski edasiõppida. Vellol ja Jurjil olevat õige raske loobuda temast. Ka Marna ema seisis vastu ta kavatsusele, leides olevat mõttetu tütre soovi anda käest sellise hea teenistuskoha, kus tal on kõik võimalused edasiminekuks. Vaid isa mõistis teda ja vend Ralf sattus vaimustusse ta mõttest, õppida halastajaõeks. Marna pidavat ravima sel puhul vaid eestlasi, nõudis Ralf, olles suur rahvuslane ning tegeledes kõigis võimalikes kooliõpilaste ja noorte organisatsioones. Ema keelas teda küll sageli temale sellest kartes hädaohtu. Tänu isa väitele, et noortele jäegu nende noorus, jäi Ralfile ta vabadus edasitegutsemiseks. Kuid Marna arvas, et inimese juures pole tähtis ta rahvus, eriti selle juures, kes vajab abi. Ralf, nähes oma nõude mõttetust ja läbiviimatust, andis järgi, pealegi polnud ju Marna veel mitte halastajaõde. Ja esialgu pidi Marna jätma oma kavatsuse, et mitte otse vastollu sattuda emaga. Ka tal oli kahju lahkuda Tammiste perekonnast, väikese Vello-Jurji pärast. Omas südames ta hellitas seda soovi, lükates vaid edasi täideviimise.

Siis astus Marna ellu Aarne Vilnar. Ta oli härra Tammiste ainsa õe poeg. Tema ema oli haigestund peale rasket sünnitust, põdend veel mõned aastad ja siis varisend noorena. Aarne oli vaid neljaaastane kui suri ta ema. Ja raskekujuline lühike haigus murdis ka ta isa, parajasti Aarne kasvades koolieäliseks poisiks. Väikene poiss jäi nüüd täielikult oma vanaema hoole alla. Ja too kaunihingeline vana naine ümbritses hella armastusega oma varasurnud tütre ainust last, püüdes asendada väikesele poisile ta kaotet vanemate armastust ja anda temale hea kasvatuse. Suve nad veetsid vanas Aarne isa poolt omandet aadlimõisas, mis asus metsa serval imeilusas suures vanas pargis. Siin mängis ja jooksis Aarne poisikesena omavanustega, siin jutustas temale vanaema

rahvajutte ja muistendeid. Kõige meelsamini ta kuulatas kui vanaema jutustas temale ta emast, ja ema lapsepõlvest. Kõik, kõik ta tahtis saada teada oma emast. Mõned mälestised temast, sügavalt jäädvustund ta lapsehinge, ei lahkund sealt kunagi. Nägi ta kuldblond pead ja väikest kitsast kogu valges kleidis puhkavat lamamistoolil ja ennast pisikese poisina tema ees. Ja veel mäletas Aarne ta silmi, need olid sügavad silmad, mille pilk suunit kaugusse kui otsiks, ootaks ta sealt midagi. Ja kui ema naeratas, muutus kogu ümbrus sellest heledamaks, soojemaks. Nii Aarne kandis mälestist oma varasurnud emast pühadusena eneses.

Muide ta oli rõõmsaloomuline poiss, väga andekas ja õppis kergelt, kiirelt. Juba lapsena maal elamine kaunis ümbruses sisendas temale elava huvi ja armastuse looduse vastu. Suureks sirgudes ta avaldas soovi õppida põllumajandust ja asuda elama vanemaist pärandet mõisa. Onu oleks meeleldi teda näind tegutsemas enda eeskujul ärialal, kuid ta allus Aarne soovile, keda toetas pealegi ta ema. Ja Aarne õppis ülikoolis põllumajandust, töötades ka suvel maal mõisas suure innuga ning olles nõuandjaks ja juhiks teistelegi põllupidajaile mõningate uuenduste läbiviimisel, millest alul vanad põllupidajad ei tahtnud teada omas kokku- ja alalhoidlikkuses. Tegi vahepeal ka mõned reisid välismaale, peamiselt selleks, et seal tutvuda põllumajanduslise olukorraga, eriti huvitas teda Daanimaa kui põllumajandusliselt kõrgel seisev riik. Sõda pani reisimisele piire ja Aarne jatkas õppimist, et lõpetada ülikool. Siis ta sõitis Peeterburi ja sealt naasides ta kandis vene sõjaväe noorema ohvitseri vormi.

Oli kolmas sõjaaasta. Aarne oli vaid kahekümneviieaastane ja Marna kakskümmendkolm, kui nad kohtusid esmakordselt. Marna oli sageli kuulnud temast kõnelevat, mõnikord isegi ühsteisele vastukäivaid asju ja ta huvi oli äratet juba Aarnet nägemata.

Kui jõukale ja vaimuannetega noorele mehele olid avat kõik uksed Aarne Vilnarile. Naistele, kes teda esma-

kordselt kohtasid, ta mõjus irriteerivalt. Näis endavalitsejana, üleolevana, külmana, kuid nad tajusid vaistuliselt ta olemuse teistsugust tuuma. Ja hetkeil põles Aarne Vilnari terashalles silmis hädaohtlik tuli, kui tuha all leegitsevad söed.

Aarne Vilnar ei olnud sugugi askeet. Tundis vaatamata oma noorusele kaunis hästi elu ja naisi. Oli eland ja lõbutsend tormiliselt üliõpilaspäevil ning peale selle, tolleaegse kuldse nooruse eeskujul. Kuid jäedes sealjuures ikkagi ausameelseks, ta poleks võind kunagi kordasaata mõnd alatust. Ja ta ei sallinud seda ka teiste poolt, kes viibisid ta seltskonnas. Kaitses nõrgemaid ja neid, kellel arvas olevat õiguse, vaatamata seisusele ja rikkusele, mis sellal mängis tähtsamat osa. Seepärast tal tekkis sageli igasuguseid lööminguid üliõpilaspäevil. Kuid ta suutis ennast panna maksma ja äratada enda vastu austust. Kes ta väheldast saledat kogu nägi, ei võind arvata, et sel noorelmehel on nii teraskõvad lihaksed. Kuid rohkem ta füüsilisest jõust, oli kardet ta vaimuteravus. Omas hää tähelpanuvõime ja karrikeeris tabavail sõnul vastaseid ja ka sõpru kui vaja. Ent evis sellele vaatamata palju poolehoidjaid ja sõpru. Ta ei olnud suur rahvuslane, hindas rohkem inimest kui niisugust, inimsust. Ent kui vaja ta seisis oma rahvuse eest ja ei luband kellelgile ütelda midagi haavavat eestlase kohta. Südames ta hoidis oma ideaale, mille eest ta oli valmis väljaastuma igal ajal. Ta austas suuri inimesi, kes panid kaalule oma elu ideede ja ideaalide eest, kes hoolimata oma isikust ja elust pühendusid teadusele, et avastada inimsoole uusi tõdesid ja viia edasi arengkäiku. Hindas avameelseid, ausaid, julgeid inimesi ja võimet täielikult ohverduda suurile tundeile ja oma tõekspidamisile. Olles vanemateta ta oli küpsend varakult, kuid vaatamata sellele temas oli palju poisilikkust ja värskust, mis teda tegi armsaks eriti naistele. Ja ta ei olnud neist sugugi möödund hoolimata. Kuid ta oli sealjuures ikka nagu mingisugusel otsingul. Teadvusetult ja teadvalt igatsend sügava, suure kirega, ilusahingelise

naise järgi, kes teda köidaks alaliseks nii sisemiselt kui väliselt, kelles ta leiaks oma olemise mõtte ja täienduse. Kuid seni ta ei olnud veel leidnud sellist.

Marna näis Aarnele naisena teistsugusest maailmast, kui need, keda kohand seni. Tal oli midagi ühist ta lapsepõlve kaunite kujutlustega. Kuidagi lähedane tundus temale too endassesüvenend tütarlaps juba esimesest pilgust. Ja huvitas teda ta väikeste onupoegade kasvataja rohkem, kui ta seda endale tahtis tunnistada. Kuid ta ei suutnud ega tahtnudki vastupanna võlule, mis hoovas temale Marnast ja mida rohkem ta nägi Marnat, suurenes üha ta sümpaatia. Ja sageli ta tabas end mõtlemast temale, kui ta ei näind teda. Marnas ei olnud toda hellitet tütarde pinnapealsust ja näitlemist, mida ta oma tutvusringkonnas kohtas nii sageli. Jätsid külmaks teda nood tüdrukud, kelle emad neid viisid meeste ette kui paraadile, otsides neile võimalikult head partiid, tahtes neid mehelepanna võimalikult ruttu. Ja vaevalt mõni neist igatseski rohkem kui lõbustusi, ilusaid riideid ja abielluda võimalikult hästi ning varakult. Leidus vaid üksikuid, kellel vaimuharidust, kes lugend rohkem peale koolis nõuetava kirjanduse ja kellega võis jutleda tõsisemalt tavalisest kergest vestlemisest. Et ta oli kõige vastu üleolevalt sõbralik ja lahke, arvati midagi salajasemat, kuna tegelikult Aarne oli vaba igasugusest armastussidemest. Kuid ta otsis naises rohkem kui mehed tavaliselt, ei hinnand vaid välist ilu, kuid otsis ka hinge, tahtis naises endale sõpra, seltsilist, mitte nukku, kuid elavat inimest, kes tunneb, nutab ja naerab ja kõiges kaasa mehele lööb. — Ja õppides tundma Marnat, ta arvas leidvat seda, keda otsis. Marna tumedais silmis välgatas elurõõm ning mõtles tõsidus ja ta unistavas vaates uinus niipalju avastamatuid maailmi. Teda ümbritses loomulik sarm ja ja eriline karge hõng, mis ühtlasi meelitas ja hoidis tagasi.

Ja Marna? — Aarne Vilnariga kohtamisest saadik ta teadis, et ta süda on lakkand rahulikust tuksumisest. Ta ei tundnud teda veel, ei teadnud, milline ta on, kas

2

ta oma tähelepanu pöörabki temale. Teadis vaid, et ei möödu nüüd päeva, mil ta ei mõtle Aarne Vilnarile, et nüüd ta unelmatega täidet tuba võtab igapäev temaga ka vastu kuju, mida kannab südames. Ja intuitiivselt ta tundis, et Aarne Vilnar ei võind olla halb. Midagi kui elektriseeris teda, kui esitlemisel hetkeks ühtisid nende käed, ja noore mehe terassilmad vaatlesid uurivalt, kuidagi välgatavalt ja energiline suu lausus tavalisi tervitussõnu. „Loodan, et meeldite üksteisele," lisandas proua Tammiste kergelt, „olete mõlemad erinevad, kes ei taha mahtuda üldise nivoo alla." Nad naeratasid ühel hetkel nende sõnade puhul, tajudes alateadvusega üksteise olemuse tuuma. Sellest hetkest nad mõlemad ei olnud enam vabad ning kumbki neist üksi olles, oli siiski teisega. Nad varjasid seda sümpaatiat, tärkavat armastust, teiste ees, tahtsid varjata seda ka iseendi ees. Ent see oli võimata, kuna sõnuta nad tajusid, mida nad tähendasid üksteisele, et nende hinged olid loodud seks, et laulda koos ilusat, võimsat elulaulu.

Sageli käis nüüd Aarne Vilnar külastamas oma onu perekonda. Põhjuseid tulekuks tal oli küllalt, et vajada nende otsimist õige põhjuse varjamiseks. Ta ei vajanudki igakord rääkida Marnaga. Jatkus, et nägi vilkuvat kusagil aias ta heledat kleiti ja pruunijuukselist peakest, et kuulis kõrvalruumis ta pehmet tumeda varjundiga häält kõnelevat oma väikestele hoolealustele. Niina Aleksandrovna oma naiseinstinktiga taipas küll, mis areneb noorte inimeste vahel, ent oli midagi, mis sundis teda vaikima ja keelas teda nokkimast noori vastu oma tavalist kommet. Teeskles taipamatut ega ei takistand neid. Kord nagu tuksatas kadeduseväring läbi südame, mõeldes omaenese tunderomantikata puht kaaluvaile põhjusile rajat abielule. Ent ta ise oli ju tahtnud nii ja ta oli ka teisest koest kui Marna, ta oli rahul.

Ja valgel hiliskevadõhtul, mil öisi tulvil aed ja terve maa puhkas kevade uimavas süleluses, nad leidsid üksteist,

leidsid end nende huuled suudluses. See tuli kõik nii lihtsalt, iseenesest, nagu tuleb vaid suur õnn, nagu sünnivad suure tähtsusega asjad. Järgnesid päevad tulvil õnne, mil nad muutusid ise lapsiks, jookstes koos nendega mööda ranna- ja metsateid. Marnat kadestati, kuid leidus ka neid, kes nägid meeleldi ta õnne. Marna vanemad rõõmustasid muidugi kõige rohkem tütre õnne puhul. Aarne meeldis neile väga. Ja Marna ema oli eriti seeüle rõõmus, et tütar teeb „hea partii". Isale jatkus sellest, et Marna oli üliõnnelik. Ja Ralf oli vaimustet tulevasest õemehest, kes näis temale mehe ideaalina. Ta oli rõõmus ning uhke sellele, et Aarne kohtles teda omataolise täismehena. Tema kiirelt lõkkelelöövas südames, kus niipalju sees, jatkus ruumi ka Aarnele, Marna kõrval.

Tammiste abielupaar õnnitles noori inimesi südamlikult. Proua Niina vaid tähendas Aarnele: „Kui sa vaid Marnat meilt nii ruttu ära ei vii." Ja see oligi ainuke pilv, mis tumestas nende õnnetaevast: nad ei saand abielluda kohe. Paari kuu pärast Aarne pidi naasima taas sõjaväeteenistusse. Nad otsustasid abielluda sõja lõpul, mida lootsid tulevat õige pea omas noores optimismis. „Võitlen sulle, sinu eest, Marna," kõneles Aarne. „Mis läheb mulle korda too suur vene riik, mille külge meid needind halb saatusemäng. Võitlen selleks, et meil oleks kodu! Sa ei tea, Marna, kuis unelesin sinust, unelesin sind tundmata ja teadmata. Miski minus ütles, et lõpuks leian sind siiski ja see ei petnud mind. Nüüd oled sa minu, vaid minu!" Marna naeratas vaid, suuris hirvesilmis särav õnn. Mingisugune valgus näis hoovavat nüüd temast. Ja ta usaldas Aarnele, kuis ta igatsend ja oodand, kui üksi ta oli oma mõtetega ja piinavalt igatseva südamega. Ent nüüd oli kõik hea. Nad lootsid paremat, ei võind ju ollagi teisiti, kuid vaid see, et tuleb neile veel suurem õnn. Ja siis rääkis veel Marna, et sügisel kui lahkub Aarne, läheb ka tema, lahkub Tammiste perekonnast, et õppida õeks. Ehk ta saab peale õpingu koha kuhugile Aarne lähedusse. „Mu väike san-

2*

gar," ütles Aarne ja suudles ta silmi. Olen õppind taas uskuma oma lapseea Jumalasse sellest, et leidsin sind!"

Päikeselisel päeval, nood päevad olid sellal kõik päikselised, nad sõitsid koos vanasse mõisa Aarne vanaema juure. Ei läbend oodata Aarne, et näidata armastet vanaemale oma leit õnne. Marna tundis südames imelikku ärevust, kui nad päralejõudes läbi varjuka pargi sammusid vana härrasmaja poole. Milline on too vanaema, keda Aarne armastab nii väga, kes asendand temale ema. Trepil ta tuli neile vastu. Ja teda vaid nähes, tundis Marna juba otseset sümpaatiat ta vastu. See umbes kuuekümneaastane, hõbelainelise juuksega lihtsalt riietet naine evis haruldaselt noorusliku ning südamliku näo ja imeliselt tarkadena mõjuvad hallid silmad. Hetke vaatlesid need silmad Marnat, siis embas ta teda ühe ja Aarnet teise käega ja ütles: „Milline armas neiu, usun, et oled teinud hea valiku, Aarne."

Too päev oli ilusamaid nende kevadsuviste päive pärlikees, selles pärlikees, mida Marna pärast üksi olles vatales nii sageli. Alul oli vanaema nendega, rääkis juhtumeid Aarne lapsepõlvest ja koos Aarnega nad näitasid Marnale armsamaid kohti pargis ja aias, kuna Marnat huvitas kõik, mis puutus Aarnesse. Nad istusid suurte lõhnavate pärnade all pargis. Hiljem nad jalutasid koos piki pargiteid all suurte sajaaastaste tammede ja jõulupuiena näivate kastanite, milliste õisküünlatelt langesid siidised helbed. Ülalt saatis päike õdangkiiri läbi lehestiku, mis kullana helkisid Marna pruunil juuksel. „Oled nüüd mõrsjarüüs, mu Marna!" hüüdis Aarne. „Mu lapsepõlve kuningatar on lõpuks ometi suvatsend ilmuda ta vaesele sulasele!" Ja poisilikult ta painutas põlve Marna ees, haaras ta siis hõisates embusse ja suudles, et Marna peaaegu jäi hingetuks. Ja Marna õitses suudluste all vastavanend õiena, teadmata oma ilus. Seisis õites vana suur aed, viljapuud valgeis ja roosilisis õilmeis, levitasid meelitavat hõngust. „Kui imeilus on siin, kui ilus on su kodu, Aarne!" hüüdi Marna. Niipalju kõikjal

neid lõhnavaid õisi!" „Ta nimi on ka „Õismetsa", vastas mees, „ja see on ka sinu kodu, armsam!"

Aegajalt langes mõni õieleht pehmelt, paitavalt noorele inimpaarile. Marna tundis end ise värske õiehelbena pehmes õhtutuules ja esmakordselt ta tundis igatsust sellisena end kinkida Aarnele. Noor mees ta kõrval tõsines ja võttis ta pea oma käte vahele. Suured pooleldisulet hirvesilmad olid üsna lähedal ta silmile kui ta ütles: „Marna kallis, kas tead ehk, et sa ei või seda teada, kuis igatsen sind?! Kuid ma ei tohi praegu, veel ei tohi meie olla üksteise päralt. Veel pole meie aeg!" — Vaikides nad sammusid loojenevas õhtupäikeses vana härrasmaja poole, et jätta jumalaga vanaema ja see ilusaim paik, — Õitemetsa. Pargi veerel õitsevast sirelilehtlast murdis Aarne Marnale suure kimbu valgeid sireleid. „Meie kodu tervitus!", ta ütles vaid. Siis nad sõitsid taas tagasi tuld teed, äkki tõsinend, pooleldi vaikides ja uneldes.

See oli nende viimane ühine väljasõit. Aarne Vilnar kutsuti pea Tallinna. Alles augustis ta pääsis taas Tammiste perekonda ja seda ka vaid selleks, et jätta jumalaga. Ta oli tagavara väeosas ja teda komandeeriti Peterburgi. Et teda ei varitsend otsene hädaoht, selle üle rõõmustati ning väikesed poisid imetlesid ta uut univormi ja tahtsid omale tingimata saada sellise kui kasvavad suureks.

Kaua vaatlesid Marna ja Aarne lahkumisel üksteist. „Kas ootad mind, kallis, ootad seni kui tulen?" Marna mõistis vaid pead noogutada, kurgus kipitasid pisarad, mida püüdis allaneelata vapralt. Kuid Aarne luges ta silmis, mis ainiti teda vaatlesid, kogu ta suure armastuse ja vaikiva tõotuse: armastan sind, vaid sind ja ootan sind!

Tulid nüüd päevad, üksikud Marnale, ent ta oli siiski õnnelik tulevase õnne pärast. Käis üksi läbi kõik kohad, kus nad olid õnnelikud kahekesi, ja elas kui mingisuguses uimas. Siis raputas ta end üles. Ta ei

tohtind vaid unistada, pidi töötama, pidi hoidma kõik meeled ärkvel ja teravaina. Osavõtta ta tahtis nüüd sellest temani nii vähe küünivast raskest sõjaelust. Augusti lõpul Tammisted sõitsid taas Tallinna ja Marna rõõmustas sellest. Ta tahtis lahkuda neilt, et läbiviia oma kavatsuse õppida halastajaõeks.

Ent tuli ootamata takistus. Haigestusid mõlemad poisid. Paistis nagu tahaks nad jagada ka haigust nagu kõike muud. Marna, kelle küljes nad kinni suure armastusega, ei saanud neid jätta maha nüüd. Pealegi palus teda jäeda ehmund Niina Aleksandrovna pisarsilmil. Poisse oli vallutand raske pikaldane haigus, mis ei tahtnud pöörata sugugi paremusele. Ja hirm oma laste pärast, keda kartis kaotada, tõi pöörde proua Niina seni kergesse elukäitlusse. Muutus iseloomuski, jäi vaikseks, tõsiseks, ja peaaegu araks, olles ebausklikult hirmul, et võetakse temalt ta lapsed, kellest hoolind seni nii vähe. Marna pidi hoidma pea selgena ses ummikus ja koos arsti ja ravitsejaga nad tegid kõik, mis nende võimuses. Ning kriisi saabudes, kui palavikus visklevate väikeste armastet poisikeste elu rippus juuksekarva küljes, sai elurõõmus Niina hõbehalle niite oma ilusasse süsimusta juukse. Terve öö ta veetis põlvili laste voodi ees, hüüdes ekstaasis Jumalat, et temale jäetaks ta lapsed. Marna ühes haigeravitsejaga talitas arsti juhtnööre järgi, kes kogu aeg valvas murelik-tõsiselt haigete pulsilööke ja hingust. Kuid noorte elujõud murdis läbi varitseva surma hädaohu. Kriis möödus õnnelikult, temperatuur alanes ja laste hingamine muutus rahulisemaks. Kui arst teatas meeltheitvale emale õnnelikust pöördest, langes Niina Aleksandrovna hääletult kokku suurest hingevapustusest, rõõmust, et päästet ta lapsed. Kui teda sängi asetati, osutus, et temalgi palavik. „Teil pole sugugi enam õnne meil, muutute täieliseks haigeravitsejaks, õpite juba siingi õeks," tähendas härra Tammiste Marnale.

Pikkamisi paranes laste tervis ja ka proua Niina toibus. Ja Marna ei saand mõelda äraminekule. Tal oli tegevust nüüd palju ja ta oli seeüle rõõmus. Sai

eemale peletada kurbi mõtteid, mis vägisi tahtsid tekkida mõnikord, mõeldes Aarnele. Ehkki teadis, et ta on väljaspool otseset sõjaohtu, tundis siiski sageli ta pärast hirmu. Kui sadas esimesi valgeid lumerätsakaid, istusid juba Vello ja Jurji väikestena ja kahvatutena voodis ja jälgisid silmis tervenemise elevus liuglevaid helbeid. Ja Marna jutustas neile kui kaugelt tulid nood väikesed säravad helbeneidised, kõneles suurest lumeriigist, mille hõbepäine ja härmatishabemega kuninga alamad nad olid. Ta jutustas ka kuninga tütrest, imekaunist kuningatarist, kes kõikide heade laste sõber. Sageli asendas Marnat ehk istus temaga ühes laste juures närvipalavikust toibunud proua Niina. Ta ei jõudnud nüüd veeta küllalt aega oma lastega ja vaatles neid kui temale uuestikingituid. Marnal oli kahju vaikseks ja tõsiseks muutund Niinast, mõeldes ta endisele ületulvavale elurõõmule. Kuid tähtis oli, et Niina Aleksandrovna oli õnnelik oma lastega, püüdes võita ka nende sõpruse ja usalduse. Noil raskel päevil ta oli Marnat armastama õppind kui paremat sõpra, keda võib omada hädas. Sooja sõprus- ja tänutundega ta toetas end Marna kindlama ja tugevama iseloomu külge. Kartis vaid aega, mil Marna taas kõneleb lahkumisest. Kuid sellele Marna ei saand mõelda niipea. Juba väikeste poiste pärast mitte. Päris terveteks ja rõõmsateks nad pidid saama ja harjuma tema äramineku mõttega. Siis Marna võib teostada lõpuks oma igatset soovi: õppida halastajaõeks. Kuna oli sõjaaeg, ta kohtas neid sageli valgeis peakatteis, vanemaid ja ka noori, temavanuseid. Kadestas neid hetkeil, et nad võisid töötada tolle ilusa inimlikkuse ja ohvrimeelsuse kutse alal, millest tema unistand nii kaua. Ent ta püüdis peletada nood mõtted. Ta teeb ju tulevikus ka seda. Ta ei saand lahkuda praegu.

Ärev õhkkond oli nakatand ju sõja alguses kõiki linnaelanikke. Arutati päevasündmusi, lahingute kaotusi ning võite, toiduainete kallist hinda ja vähesust. Masside meeled olid elevil nagu eeläikelisest õhkkonnast, mis siia kant elektrilainetena suure vene riigi pealinnast ja südamest. Saabus Tallinna sõjapõgenikke, igapäev oli näha

marssivaid sõdureid, keda viis raudruun vastu tumedale saatusele ja kelle vaimustust ülespiitsutati kõne ning lauluga. Igapäev oli näha neid saatmas nutvaid naisi ja lapsi. Vene valitsuse all olevad väikerahvad pidid andma oma poegi ohvriks kahuritulele, et kaitsta võõrast, neile raskena lasuvat võimu. Kaugeisse Venemaa nurgisse viidi mitmed ja mitmed eestlased. Seal nad langesid ja surid. Mis eest? Kes teab nende hauda? Kadusid mitmed jäljetult, ei tulnud neilt surmateadetki, kes teab, kuhu nad sattusid, kes teab nende hauda. . . neid neelas suur moloh Venemaa. Ja lugematuid inimelusid kustus tänu püörasele inimsoo häbiplekile, maailmasõjale. Mille eest? Mikspärast? Kes teab? Inimelul ei olnud mingit väärtust.

Aarne Vilnar saatis vahetevahel lühisõnalisi teateid endast. Ta oli nähtavasti optimist, või vähemalt katsus näida sellisena. Nood kirjakesed muutsid pühapäevaks Marna üksluise elu. Õhtul oma toas viibides ta luges neid kirju mitu korda, manades nende saatjat silmi ette. Iga uue kirja puhul ta oli hirmul, kartes, et Aarne viibib juba väerindel.

Saabusid taas kord jõulud, saabusid rahupühad. Helisesid kirikukellad kutsuvalt. Murruna tungis rahvas kirikuisse, kus jutlustati maailmalunastaja Kristuse sündimisest, kus kõlas kõikjal: „Rahu olgu maapeal!“ Rahu, jah rahu järgi kõik igatsesid. Vast ka need, kes seda ei tahtnud tunnistada avameelselt, kes sunnit olid sissepuhuma vaimustust sõjaväele ja rahvahulkadele, teda ülespiitsutama uutele ohvritele. Kuid rahu ei olnud ja pühal öölgi mürisesid kahurituled pea üle terve maailma. Kui kaua kestab veel sõda, kui kaua taluvad veel rahvad seda hirmsat tonti? Saadeti, valmistati tuhandeid ja taas tuhandeid suurtükisöödaks. Milleks nood lugematud hulgad pidid jätma oma elu? Kes vastab sellele? Kas selleks nad pidid langema ohvrina, et pälvida oma verega rahuriigi tulevatele põlvedele? — Või on sõda tarviline nähe,

nähe, et valla päästa rahvas, inimloomes peituvat võimu- ja hävitamiskirge. Kui nii, miks peab siis hävima ka niipalju süütuid? — Mis on tugevam inimeses headus või kurjus? Kes teab? —

Mil pääseb kord võimule rahu, rahu?!

Jõulupühiks Aarne Vilnar pidi saabuma koju väikesele puhkusele. Juba ammu, üle kuu, sest ajast kui sai teada ta tulekust, Marna ootas teda. Tahtis teda näha taas kord, ta mehist ent siiski poisilikku nägu, ta julgeid silmi ja suud, mille suudluste järgi ta igatses. Kuid Aarne asemel saabus vaid pühade õnnesoov ja kiri, milles teatas, et asjaolude sunnil pole lubat temale puhkust. Väike lisakiri Marnale sisaldas: „Ära kurbu, armsam, mõtle tulevikule, mis meie. Mõtlen sinule iga hetke ja see annab jõudu ja julgust mulle!"

See oli suur pettumus Marnale. Nii piinav oli ta igatsus Aarne järgi. Vaid kord oleks tahtnud näha, rohkem poleks nõudnudki saatuselt. Ent ta püüdis sundida rahule oma piinava südame. Talusid ju igapäev suuremaid piinu tuhanded emad, naised ja neiud, kelle pojad, mehed, vennad ja armsamad viibisid väljas rindel. Mida pidid küll taluma nood, kellele saabusid igapäev surmateated. Saatus oli säästnud seni Marnat. Tal polnud kedagi ligemaist omakseist sõjaväljal ja armsam oli väljaspool hädaohtu. Ta pidi vaid tänama Jumalat. — Kuid süda siiski ei jäend rahule. Marna ei olnud neid inimesi, kes saavad kaaluda omi tundeid mõistuse vaekausil.—

Vaikselt möödusid jõulud ka Tammiste perekonnas. Proua Tammiste, veel veidi kahvatu läbielat hingelisest kriisist ja haigusest ei igatsend kärarikast seltskonda. Käis külastamas ja tervenemise puhul isiklikult õnnitlemas vaid lähim sõprusring. Sumbutatult, kui sordiini alt, avaldus pühaderõõm. Vaid lapsed andusid täiel määral igatset ja oodet jõulurõõmule. Isegi ööks ei tahet milgil tingimisel lahkuda kingitusist, mida toond jõuluvana. Pidid asetsema nood esemed üsna lähedal voodikestele ja vaevu sundis Marna väikest Jurjit loobuma kavatsusest võtta endaga vaiba alla magama kõik tinasõ-

durid. Vello oli mõistlikum ja küsis vennalt oma lühisõnalisel asjalikul viisil, kas ta ei sooviks ka mitte võtta voodi tema kahurid ja auto. Jurji alul tahtis tavalise kombe järgi vastata ägedalt, ent siis eelistas üleolevat vaikimist. Ta oli pahane vennale, sest päeval mängides sõda venelaste ja sakslaste vahel, ei tahtnud Vello olla sakslane, kuid seletas, et on eestlane. Asjaolu, mille tõttu Jurji oli sunnit mängima üksipäini kahe vaenlase eest. Ent enne kui ema tuli neile suudlusega soovima head ööd, ronis Jurji venna voodiservale ja ütles, et kui Vello tahab, võivad nad ju mängida homme sõda eestlaste ja venelaste vahel. Üksi mängida olevat igav. Ja Vello oli leplikult päri venna ettepanekuga.

Sumbutatult, vaikselt möödus ka vana aasta ja uue aasta vastuvõtt. Saabus aasta 1917. Mitmekesiselt ja mitmekesiste tunnetega võeti vastu toda uut aastat. Ühed suure kahekordse elutuhinaga enne veeuputusaegses õhinas püüdsid haarata, võtta kõike, mis võimalik. Täna elame veel, võib olla homme pole enam meid, seepärast elame, naudime veel täna. Elu on huvitavalt vahelduv ja kiire tempoga. Selliselt käitlesid elu peamiselt sõjaväelased. Ent oli ka teisi samavaatelisi, noorte hulgas, kes ei olnud just otseses ühenduses sõjaga. Kuid rahvas, rahulikud kodanikud, kannatajad emad ja lesed palusid igapäev lõppu sõjale ja kõigile sõjaga kaasaskäivale viletsusele. Tüdinend sõjast, tülpinud mõttetust tapmisest, nälgimisest, haigusist ja kannatusist oli vast ka sõjavägi. Ei aidand seal kõikvõimsaks nimetet vene tsaar ega kunstiliselt ülesõhutet patriotism. Pealegi oli suur Venemaa läbiuuristet igasuguseist ideelisist anarhistest ja kergemast olukorrast, vabast Venemaast unisavaist sotsialistest ja komunistest. Vaatamata kõigile tagakiusamisile, tabamisile ja Siberisse saatmisile nad elasid siiski edasi, ühe langend märtri asemele tekkisid mitmed teised. Ideelise intelligentsi, peamiselt üliõpilaskonnas ent ka kõrgema sõjaväelaste ja ametnike esinduses olid nood, kes tahtsid kukutada mädanevat

riigikorda, mille eesotsas tahtejõuetu tsaar. Oli häbiks ja haavamiseks neile, millist osa etendand pime ebausk kõrges keisrikojas. Suurel Venemaal, sellel tuhandete probleemide ja ideede maal, oli alaline käärimine. Küll sumbutati seda veriselt ja rängalt, kuid all sügavuses kestis see edasi veel intensiivsemalt, veel lõõmavamalt, otsides väljapääsu. Oli ohjeldamatu suur too kõrgepinge, oli oma haripunktil, pidi järgnema paratamatu plahvatus. Ja veebruarikuu lõpul 1917 aastal Peterburis (Leningradis) pääsis valla suur vene revolutsioon, mis evis suure tähenduse tervele Euroopale, ent peamiselt vene valitsuse all elavaile väikerahvaile. Revolutsiooni keerises lõid lõkkele sõja läbi toorenend inimloomas peituvad madalad instinktid ja kired. Pääses valla mustavate sügavuste element ja tahtis pääseda võimule mass. Tekkisid rahutused sõjaväes, ei tahtnud enam sõdida sõdur. Hakati vastu ülemustele, tapeti keda vihati. Venemaa omas suuris uuestisünni valudes nõudis nagu tavaliselt lõpmata palju ohvreid. Langes palju ideede eest, kuid langes ka palju julma massi ja nende juhte käe läbi. Vanglad avasid oma uksed puistes välja poliitiliste vange kõrval kuritegelist elementi, kellel nüüd soodne lai tegevusväli.

Ka vanas Tallinnas süttis revolutsiooni tulekahi, loitsid kindlused kõrgel Toompeal. Töölised marssisid punaste lippudega läbi linna, lauldes marseljeesi. Koolid suleti ajutiselt. Sellele kõigele elas kaasa intensiivselt koolinoorsugu, peamiselt need, kes ju vanemais õppeaastais. Kuid ka väiksemaile joonistusid nood sõjasündmused mällu kustumata teravusega. Vanemad inimesed olid arglikumad, kartsid, et sügavusist esilekerkind element haarab ülivõimu. Kartsid oma elu ja varanduse eest. Vihavaenu raskuspunkt oli suunit vanade vihavaenlaste, mõisnike vastu. Püüti toorelt tasuda neile nende esiisade poolt eestlasile osakslangenud kannatusi ja häbi. Kõikide meeled olid ärevil, mida suurendasid veel teated kojuruttavast sõjaväest. Saaabusidki mitmed eestlased. Kuid Aarne Vilnar ei olnud nende hulgas. —

Marnat, nagu Niina Aleksandrovnatki alul ehmatas

revolutsioon ja selle avaldused. Kuid ta rahunes peagi, sai isegi kaasahaarat tollest paiguti hõiskavast segadusest. Palju selleks temale aitas kaasa ta vend Ralf, kes oli nüüd gümnaasiumi eelviimases klassis ja rahvuslasena lootis revolutsioonist kõigeparemat eestlasile. Juleti unistada nüüd juba avalikult iseseisvast Eesti riigist. Eesti tegelased, seni veel salaja vabariigi sünnile pinda valmistades, tegid seda nüüd avalikult ja nii sündiski revolutsiooni keerises Eesti Vabariik, noore riigi esimese valitseja, Asutava Kogu poolt väljakuulutet 24. veebruaril 1918 aastal. Vaatamata inimohvritele, enamlusele ja muile raskusile. See oli igale mõtlejale eestlasele ajalooline suurpäev. Eriti vaimustet ja tiivustet sai kasvav noorsugu noorest vabariigist. Kuid vaevu oli sündind iseseisev Eesti riik kui õiguse- ja seadusevastaselt seda okupeerisid saksa edasitungivad väed. Nood võtsid vaeseksjäend maalt veel viimase vara. Kohaliku balti saksluse ja mõisnike kaasabil loodeti muuta iseseisvat Eestit Saksamaa külge liidet provintsiks või herzogiriigiks. Kohalikud eesti tegelased sunniti põgenema ning aktiivsest tegevusest loobuma, põranda alla minema, et mitte riskeerida kaotada pead. Rõõmuga tervitasid kohalikud parunid ja muu balti sakslus saksa vägesi kui vabastajaid enamlaste küüsist. Rõõmuga tervitasid sakslasi ka niinimet „kadakasaksad", saksastet eestlased ja ka teised kodanikud, kel puudus iseseisev mõtlemine ja poliitiline, rahvuslik eestimeelsus. —

Marna oli äärmiselt rahutu ja meeleheites Aarne saatuse pärast. Oli katkend Venemaaga igasugune ühendus, võimatu oli igasuguste teadete saatmine. Sageli küsis Marna endalt, kas viibib veel Aarne elavate seas. Kuid miski temas ütles, et Aarne ei ole surnud. Ta oleks seda tunnud oma südames. Olles alaliselt oma mõtetega tema juures, alaliselt kontaktis temaga, ta oleks seda tunnud, oleks pidand seda tundma kui sureb armastet inimene. —

Päevad olid nii lõpmatult pikad. Oli hea, et tal oli küllalt tegu lastega, olles ühtlaselt seltsiline Niinale, kes arvas, samuti nagu abikaasagi, et Aarne elab. „Olete

meie perekonna hea kaitseingel," ütles härra Tammiste mõnikord kodusviibides. „Mis oleks teind vaene Niina Teieta." Marna tundis headmeelt seeüle, et teda armastati ja hinnati. Kuid siiski teda torkas mõnikord mõte, et kui ta oleks õppind varem õeks, ta oleks ehk nüüd Aarne kõrval, kes vajas ehk teda. Millal ta näeb teda? Kuid ta keelas eneses kibedustunde tekkimise, mis rööviks ta tahte- ja elujõu. Vend Ralf oli temale heaks sõbraks sel raskel ajal, Marnale tegi head noore poisi optimism, mis oletas kõige paremat ja lohutas õde Aarne peatse tagasitulekuga. Kuidagi möödus siiski suvi. Ei pannud tähele Marna õitsengut enda ümber. Vaid valusalt meenutas see temale möödund tema noore elu ilusamat kevadet ja suve. Tammisted veetsid seekord suve maal Aarne mõisas ja suureks lohutuseks oli Marnale kõnelda Aarne vanaemaga. Vanake uskus kindlalt, et Aarne on tervise juures ja ootab vaid parajat silmapilku, et naasida koju. Ja Marnat tegi julgemaks too usk. Sügisel, kui nad ju linnas ja puie kirjud lehed langemisel, tuli pööre. Puhkes revolutsioon Saksamaalgi, tõugati ümber keisritroon, ihati rahu ja vabariigi järele. Sõjaväed ruttasid koju. Ka Eestit okupeerivad saksa sõdurid tundsid suurt meelehead, et võivad minna taas „nach Vaterland". Suurimat meelehead nad valmistasid seega muidugi eestlasile. Nii lahkusid saksa väed taas vabastades Eesti pinna. Sealjuures nad võtsid kaasa, mis võtta sündis, vaesestades seega veel rohkem juba varemgi kannatand maa. Marna süda hõiskas nende lahkumisel. Tema silmis nad ei jõudnud lahkuda küllalt kiirelt. —

Vaba oli nüüd Eesti. Täitund oli too suur unistus, mis ju aastasajul esiisadele annud jõudu taluda kannatusi ja siiski jääda püsima rahvusena. Ja revolutsioonikeerises sündind noor vabariik pidas ristsed tulel ning verel, pidi kaitsma oma vabadust astudes alles esimesi ebakindlaid samme. Tungisid peale Venemaa poolt enamlased ja teiselt poolt saksa Landeswehr. Kahe vaenlase vastu ühel

ajal pidi sõdima väike vastsündind Eesti. Puudus oli varustuses, puudus oli kõiges, kuid selle eest oli küllalt toda sisemist vaimustust ja usku oma riigi tulevikku. Räägitakse, et kindel usk võib kõigutada mägesid. . .

Neil päivil saabus taas kodumaale Aarne Vilnar. Tuli poolnälginuna, pääsend kuidagi põgenema Venemaalt. Oli eksind läbi rabade ja metsade ja vaatamata sageli järgisaadet kuulidele ning kõigile raskusile pääsend siiski lõpuks tervena kodumaale. „Mõte sinule aitas mind, kui mõnikord lõpp oli nii lähedal," ütles Marnale, tulles oma onu juurde poolhaigena. Läbielat vintsutuste mõjul haigestus palavikku ja Marna oli lõpmata õnnelik võida ravitseda teda. Tal oli tundmus, et naerab ja nutab korraga, ta süda hõiskas, et kingit temale taas ta enese elu, ta elumõte. . . Taas maksis elu, oli kõrgehinnaline, maksis töötada! Need olid õnnelikud tunnid, mida Marna veetis Aarne haigevoodi ääres. Ta oli kindel, et Aarne terveneb. Haige sonimised, millistesse sageli põimit ta nimi, tunnistasid temale Aarne sügavat armastust. Ja noor tugev organism võitis haigusejõu ja pea Marna võis jälgida paranemiskäiku. Kannatamatult Aarne ootas paranemist. Iga oma hingetõmbega ta oli nende juures, kes nüüd igapäev läksid, et kaitsta kodumaad ja vabadust. Läksid ju kõik, kes suutsid vähegi kanda relva. Läksid koolipoisidki oma terve rikkumata noorusvaimustusega ja idealismiga. Terve Tallinna linn, terve maa, oli ärevil, rohkem kui maailmasõja alul. Mindi ju nüüd kaitsma oma maad, oma kodukollet. Ja minejad olid kõik oma rahvast, kõnelesid omast keelt. Polnud enam kuulda vene sõdurilaule ega tüütavat „Jumal keisrit kaitse sa". Sõttaminijad omas vaimustuses koostasid ise suure üleva kodumaalaulu. Pealinna saabus igapäev noori sõdureid kaugematest kodumaa kohtadest, kes läksid lühikese õppuse järgi rindele. Oli ärev meeleolu kõikjal. Eriti suur elevus oli õppiva koolinoorsoo keskel, kes suurima intensiivsusega võttis osa kõigist sündmusist eriti viimaseis keskkooli klassides, meesteks sirguvad poisid. Suurima innu ja huviga loeti teateid seisukorrast rindel. Sügavale

maasse oli tungind ju vaenlane, jõudnud ju peaaegu Tartuni. Saabus igapäev sõjapõgenikke Tallinna. Ja noored, neil oli ju niipalju vaimustust ja ohvrimeelsust, ei tahtnud, ei saanud enam püsida pealtvaatajatena. Põgeniti koolist ja kodust, et pääseda rindele. Kodumaa parimad pojad viisid suurima ohvri, oma vere, oma elu isamaa altarile. Kas võita vaenlane ehk surra, oli deviis. Ja esimisi langenuid leinas terve kodumaa, leinas neid märtritena, pühikutena. Surnuid, kes langesid vabaduse eest ja keda juhul rongiga pealinna toodi, maeti suurte rahvahulkade saatel, kes tundsid end langenute ees võlglastena. Alalõpmata saatsid jaamast lahkuvaid ronge vaimustet rahvahulgad, kes moodustusid suuremalt osalt mõlemast soost kooliõpilasist. Ei tahetud palju teada õppimisest noil ajul, mil kaalul kodumaa saatus.—

Marna hoolsal ravimisel ja mehe tugeval tahtejõul paranes kiiresti Aarne tervis. Marna ei tunnud mingit väsimust, ja need tunnid, mis ta veetis Aarne haigevoodi juures, olid pärit ta elu õnnelikumaist päivist. Aarne oli nii poisilikult kannatamatu, ei läbend oodata tervenemist. Marna tundis ta vastu hetkeil otse emalikku õrnust, kuulates ta läbematuid kavatsusi tõusta homme ehk kindlasti ülehomme voodist, et siis järgnevail päivil rutata võitlema ühes teistega. Ja Marna tundis nüüd sageli endas üleskerkivat nagu mingit tumedat viha ja kiivustunnet tolle kodumaa vastu, kes tahab temalt uuesti võtta ta vastleitu. Ta soovis siis, et Aarne paranemine ei edeneks nii kiirelt, et ta võiks olla edasi tema ravitsejaks, et nad võiksid olla koos kõik need pikad päevad. Hoolimata kõigest, mis sünnib nende ümber. Siis ta tegi endale taas etteheiteid, et on nii suur egoist. Ei, niipea kui lahkub tervena Aarne, läheb ka tema, andub lõpuks temale armsakssaand halastajaõe kutsele, püüab sell kombel ka midagi teha kodumaa heaks noil raskeil ja suuril ajul. Naeratas endamisi mõeldes sellele, et on harrastand niipalju toda ala, et ei võiks olla raskusi kutse omandamisel. Suureks rõõmuks Marnale ja veel eriti Aarnele olid vend Ralfi kirjad rindelt. Neist hoovas

värskust ja vaimustushõngu. „Vaenlased taganevad kõikjal, kuhu sattume," ta kirjutas täis poisilikku uhkust, „hõissa poisid, pea nad on väljas meie maalt!" — Ja siis tuli aeg, mil nad olid ühes vanematega hirmul Ralfi elu pärast ja igapäev silmitsesid põksuvail südameil langenute nimestikku. „Mida teen ma küll siis, kui lähed sina, Aarne. Mul ei ole siis enam rahulikku hetke, teades sind iga päev hädaohus." „Aga Marna, oled ju mu väike kangelane, kes tohib olla arg! Lähen ju võitlema sinu ja meie kodumaa, kodu eest, tuleviku eest. Olen tulekindel," lisandas Aarne naeratades, „mind kaitseb sinu armastus."

Ja tuli päev, mis oli viimane nende õnnelike päive reas, mida Marna veetnud koos Aarnega. Järgmisel hommikul väljub pealinnast rong, mis viib ka leitnant Aarne Vilnari ühes teistega võitlusväljale, kuhu ta ihkand ju ammu. Oli ilusaid hilissuve õhtuid, veel võrdlemisi sooje kui Aarne ja Marna läksid käsikäes pikemale jalutuskäigule, viimseid nüüd, ei tea kui kauaks. Võib olla üldse viimseid. Marna süda tõmbas kokku valus selle mõtte juures. „Kõik läheb hästi, Marna kallis," lohutas Aarne. „Pane tähele, meie oleme kord veel väga õnnelikud. Peame vaid evima usku endasse ja tulevikku. Ei või ju olla teisiti, oleks absurd. — Mäletad armsam, kui õppisime tundma ühteteist. Tundsin kohe, et peame kuuluma üksteisele, lootsin siis, et oled õige pea mu naine. Niipalju on möödund sest ju aega. Saatus ent tõi meile palju takistusi, peame unustama iseennast, peame mõtlema sõjale, võidule, vabadusele. Ja siis, Marna, siis oleme õnnelikud!" Marna hoidis vaevu tagasi pisaraid, ent ta ei suutnud takistada nende voolu ja nuuksus vaikselt enda ette. Mees haaras teda enda käte vahele, suudeldes ta silmi, suud ja juukseid. Hämarasse hilissuveõhe läitusid tähte hulgad ja laiade puiesteede hiiglapuud sirutasid varjavalt omi oksi üle kahe õnnelik-õnnetu inimlapse. „Sa ei või kujutleda, kui raske mul on lahkuda sinust, meeleldi teeksin sind oma naiseks ja meie oleksime õnnelikud. Kallis, tahad sa oodata minule seni

kui tulen? „Sa võid veel küsida, Aarne, kas ei tea sa siis, et kuulun tervena vaid sulle!"

Tol ööl kinkis end Marna mehele tahtlikult, teadlikult. Sai tema naiseks, kahetsematult, mõtlematult, mis võiks tuua tulevik. Ja mees hindas tema armastuse suurust, ja oli tänulik temale. Veel raskemaks osutus too lahkumine nüüd, kuid see pidi olema nii. Neid ühendab teadmine, et kuuluvad üksteisele ja kuuluvad ka tulevikus. Seni kui elavad.

Ja teisel hommikul kui Marna saatis Aarnet rindele sõitvale rongile, oli ta selg veel sirgem tavalisest ja peahoid veidi kõrgem. Oli rahul endaga, sellega mida teind. Värisevail sõrmil ta silitas lahkumisel mehe nägu ja püüdis naeratada vapralt, läbi pisarate, kui Aarne temale vibutas ülimeelikult mütsi juba lahkuvalt rongilt.

Ei olnud enam, mis teda oleks nüüd suutnud tagasihoida teostamast lõpuks ammukavatset soovi. Lahkus Tammiste perekonnast, kes teda mõistis täielikult ja oli tänulik ülesnäidet abi eest raskel ajal.

Kodus ema ei tahtnud alul sugugi kuulda sellest, et Marna läheb õppima halastajaõeks. Tal näis kui läheks Marna siis otse surmasuhu, nagu oli läind hoolimata ta palveist poeg Ralf. Kuid isa, kes mitte nii egoistlikult vaid endale ei mõelnud ja oma lapsi alati mõistnud paremini, andis Marnale kaasa oma õnnistuse. Ja nende päive ärevust, mil põksuva südamega neelati teateid meie vägede liikumisest ja hirmuga loeti langenute nimestikku, püüdis Marna matta intensiivsesse tõhe. Õige lühiajalistel õppetundidel, mis korraldati halastajaõe kutse soovijaile, ta püüdis kiirelt omandada kõiki nõuetavaid teoreetilisi ja praktilisi teadmisi. Ja kuna tal oli palju praktilist kogemust ja oli kõige südame ja innuga töö juures, ta sai varem õekutse. Et sel ajal oli suur puudus headest jõudest, ta sai kohe koha Tartu haiglasse, kuhu toodi esimesi haavatuid rindelt. Lootis pea pääseda otse rindele, lähemale armsamale ja vennale, keda saatus hoidnud seni.

kes saatsid temale teateid endist, olles tervise juures ja tulvil vaimustust kodumaa ja vabaduse kaitsel. Töö paelus teda, kütkestas, muidu oleks hirm lähimate saatuse pärast ta teind meeletuks. Kirjad, mis saabusid rindelt, ta avas seisva südamelöögiga. Ja noil raskeil ajul Marna leidis taas oma lapsepõlve Jumala. Iga päev ta palus lapsena oma armsate eest, palus, et Jumal neid hoiaks ja kaitseks. Kergem tal oli siis, kui oleks ta ehitand oma palvetega kaitsemüüri nende ümber. Ja ta uskus lapselikult, et neile ei sünni midagi halba. —

Õnn pööraski väikeste vägede poole, kes koosnedes lapselikest noorist ja küpseist mehist kangelaslikult kaitsesid kodumaad. Kõikjal sunniti taganema vaenlane. Üle lahe Soomest tuli vabatahtlike vägede kujul abi vennasrahvalt. Lisandasid nemadki palju vaimustust ja tegelikku abi Eesti vägedele. Ühes omas poisilikult vaimustet kirjas, milles mitte sõnagi kannatusest ja näljast, mida sageligi noor sõdur pidi taluma, teatas Ralf, et on pääsend päris vanemleitnant Vilnari väeosa lähedusse. Nad näevad nüüd üksteist mõnikord. Marna oli rõõmus seeüle, et kaks temale lähedat inimest saavad kohtuda. Millal näeb tema neid, millal ta näeb taas Aarne julget mehelikku nägu ja hetkeil nii poisilikult vaimustet silmi! Kes teab seda? — —

Tööd haiglas oli palju, kuid see ei tundund temale sugugi raskena. Südamessekasvand oli temale töö ja vähe ta lubas endale puhkust. Terve haigla personal armastas teda, eriti haiged, kes nimetasid teda omavahel „meie ingliks". Ja astudes õhtul, hommikul ehk päeva jooksul oma hoolealuste juure, siin ja seal midagi kohendades, jaheda käega mõne palavikus viskleva haige lauba üle siludes, oma pehmel häälel haige tervise järgi küsides, ta näis haigeile tõelikult inglina. Oli pea alati tõsine, vaid hetkeil naeratas, ja siis oli, kui kiirgaks ta endast soojust ja valgust. See naeratus muutis eriliselt ilusaks ta kahvatu hingestet näo ja tumedaid silmi, mille pilk nüüd alati sunnit kuhugi kaugusse. Ning see kes nägi toda hetkelist naeratust, oleks annud palju, et manada uuesti seda ta

näole. Nii mõnigi arst ja sõjaväelane armus temasse. Kuid Marna olekust hoovas midagi, mis tegi võimatuks igasuguse lähenemise. Ja nad tajusid seda, et ta on kaugel ära neist, ka sellal kui vahetas nendega sõbralikke sõnu. „Ta on tulekindel“, tähendas kord noor arst, kes töötand temaga kaua ja asjata püüdnud võita ilusalt õelt rohkem tavalisest seltsimehelikust käitlusest. Ja Marna oligi „tulekindel“, oligi kaitstud oma suure armastuse läbi, mis teda ümbritses nägematu soomusrüüna. Näides alati iseseisvana, kindlana, harjund üksi enesega valmis saama, ei olnud Marnal ka haiglas mitte sügavamat sõprust peale kollegiaalse. Ta ei vajand seda, milletõttu teda peeti isekaks ja uhkeks. Kuid vaatamata sellele nad austasid teda kõik ja eriti liigutavalt mõjus hool ja õrnus, millega Marna ümbritses haigeid. Võttis alati endale raskemad juhused, valvel olles sageli ka öösel ja jookstes võidu surmaga nii mõnegi inimelu pärast. Ja mõnigi noor inimelu kustus ta silme all, ta nägi viimseid hingetõmbeid ja sulges kinni pehme jaheda käega surmas kustuvaid silmi. Kuulis surmaeelseid soove ja palveid, vandeidki kuulis, nägi ahastust ja kangelaslikkust surma eel. Sageli teda paluti anda edasi viimseid tervitusi emale, naisele ehk teistele lähedaile. Sageli ta nuttis teiste, oma hoolealuste kannatuste pärast ja mõtles siis sellele, et nutab ehk kunagi oma kannatuste pärast. Ja see on vist palju valusam. —

Mõttes ta viibis alaliselt Aarne juures ja selliseil raskeil hetkeil torkas südame, et võib olla, annab temagi nüüd edasi viimaseid tervitusi. . . Kuis ta armastas otse emaliku hellusega oma tööd, neid haigeid kõiki. Ja haiged tundsid seda ja jumaldasid teda. Mõnigi, kes lahkus tervena haiglast ja keda säästis sõda, kandis eneses ideaalkuju ilusahingelisest naisest, mälestas noid valusaid tunde ja päivi haiglas, mis ent ilustet õe Marna läbi. Juba ta sealolekust, kõnelemisest ja silitusest üle palavikus niiske lauba. — —

Üks raskemaid juhuseid püsis kaua, kaua Marna meeles. Toodi haiglasse Marna hoole alla noor sõdur, kes selgroo vigastuse tõttu kaotand käte ja jalge liikumisvõime. Vaid silmad, helesinised, valus tumenend silmad elasid kahvatus poisinäos. Vaevalt kuusteist, seitseteist aastat vana võis ta olla. „On raskemaid juhuseid," tähendas arst Marnale, „võib elada kõige rohkem vaid paar päeva." Hardumusega Marna hoolitses ta eest, lõpmata kahju tal oli sellest väikesest noorest poisist, kelle kahvatet avarat laupa piiras helevalge juuks. Sai rääkida vaid vaevu ja Marna hellikult siluvate sõrmede all kadus sügav valumõtte korts haige laubalt. Silmad muutusid heledamaks, rahulikumaks sinise suvitaevana. Muutusid vaid siis rahutuks kui Marna lahkus temast mõnel tungival vajadusel. „Jääge siia, õde," sosistas haige vaevu, palus terve ta kannatav süütu lapsenägu. „Olete nii hea ja ilus. . . Ja ma suren pea . . ." Marna lohutas teda, suutes ise vaevu tagasihoida pisaraid. Ja ta jäi haige juure, kuna see oli raskemaid juhuseid ja surm võis tulla igal hetkel. Marna kartis surma sellele lapsele, oleks meeleldi teind kõik, et päästa teda, kuid midagi ei olnud enam tema võimuses. Siin oli saatus juba ütelnud oma lõpusõna. „Ma ei karda surma, õde," sosistas poiss, „neid on palju noori seal väljas, mul on kahju vaid, et pidin äratulema liig vara. — Ja mul on ema, nii hea ja armas, olen ta ainsam. . . Ta ei tahtnud mind lubada siia, palusin teda seni kui ta lubas. . . Ta mõistis, et ma poleks saanud enam elada kodus vaikselt kui teised võitlevad. . . Mul on kahju emast, nüüd ta kaotab mind. . ." Ja vaatamata kramplikule tagasihoiule voolas kaks suurt pisarat poisi sinisilmist kahvatand põskile. Palus Marnal võtta endale ta paberite juures leiduva päevapildi. „Ma sooviks, et Teie mind vähekesegi mäletaksite . . . sellel on ka mu ema aadress," lisandas nuuksudes. Leebeimal häälel Marna lohutas teda, lubas otsida üles ta ema, kes elas kusagil lõuna Tartumaal ja viia temale tervitusi pojalt. Jutustas siis haigele midagi kergemal ainel, suutes isegi võluda naeratuse surmast märgit poisinäole. Ja Marna hääle muusika mõjul langes

haige rahutusse unne. Väikse üksikkambri nõrgas öövalguses valvas liikumatalt õde Marna väikse vapra sõduri viimseid eluviive. Valveõele, kes tahtis tulla teda asendama, ta ütles, et jäeb edasi haige juure. Talle oli lähendane see armetu kui oma vend. Kui palju peab veel langema selliseid noori inimõisi, kui palju kallist eluhinda nõuab veel surm võitlusel vabaduse eest. Kas hindab küll kunagi kodumaa neid suuri temale tood ohvreid? Kas oskab hinnata järelpõlv noid, kel südameküljes kas ema, naine, laps või armsam, ja siiski meeleldi surevad. Ja kustuvais silmis viimane vaimustussäde või ahastus ütleb mis eest. Tulevik näitab seda. —

Kus on praegu Aarne, kas säästvad teda Marna palved? Kas säästab sõda? Ja venda, samuti noort inimõit, nagu seegi murt ta ees? Ja tunnid venisid hommikusse. Pikad valvetunnid. Ja neid oli iga päev, lõputu rida. . . Kuid vaid niiviisi ta võis elada, olles ise sees, elades kaasa. —

Tasane hoige haigevoodist äratas Marna ta mõtiskelust. Emaliku õrnusega kummardas õde Marna haige üle. „Ära nuta, kallis ema," sonis haige, „ma pean minema, ma ei või teisiti. . . Tulen tagasi ema, tulen. . ." siis kadus kõik katkendilisse hoigamisse. Haigel oli tõusnud temperatuur, sonis kõrges palavikus. Palavik püsis kogu öö ja alanes vaid veidi koidu aknasse paistes. Haige avas silmad ja tundis ära õe, kes ikka veel valvas ta voodi ees. Rõõmuhelk libises üle ta näo, säratas aukuvajund siniseid silmi. Lõpp oli lähedal. Palavikulise läikega silmisse, ainiti õesse kiindund, tekkis paluv ilme. Vaevaga sirutus Marna poole valge poisipea. „Suudelge mind, õde, üksainus kordki, mul on nii kergem surra," sosistas paluvalt. Haarat kaastundest ja nende paluvate lapsesilme mõjul suudles Marna ta kahvatut laupa ja värisevaid huuli. Õnnis naeratus libises üle haige poisi näo. „Armas, armas ja hea . . . tervitage mu ema, et ta andestaks, et ma suren. . . ärgu nutku liig palju. . ." Sügava ohkega ta sulges silmad. Veel paar hingetõmmet ja liikumataks jäi äsja veel elav, hingestet nägu. Igaviku tundmatuile teile

läks hing. Pühalik tõsisel, kui marmorisse tahut poisinäol oli jäend püsima veel õnnelik naeratus. Pisarad tungisid õe Marna silmi kui ta käsi tasa libises üle surnu kahvatu lauba, mis äsja veel tunnud ta suudlust. —

Nii möödus päivi ja kuid pinevas töös haavatute ja surijate keskel, kuid Marna ei tunnud väsimust. Aarnet ta ei näind sel ajal. Kuid kui vahel, mõnikord tahtis raugeda ta jõud, ta mõtles Aarnele, mõtles tänutundega, et Jumal teda hoidnud seni, vaatamata viibimisest otse rindel. Ja see mõte Aarnele karastas teda uuesti edasitöötamisel janunevale jaheda veesõõmuna. Kuid edasi kestis kahuritemürin, võitlus kodumaa eest. Vahelduv sõjaõnn oli ent lõplikult pöörnud väikeste väesalkade poole, kes võitlesid õige asja eest, kel oli niipalju armastust, usku ja vaimustust võitluses. Ja sellepärast pidigi olema võit eestlaste pool. Vaid harva said Marna ja Aarne ükksteisele kirjutada lühirealisi kirju, ent nad armastasid ja uskusid ühteteist, lootsid üksteisele ja teadsid, mille eest nad mõlemad võitlevad: kodumaa ja oma kodu eest. Ja õnn näis olevat nende poolt. —

Ühel päeval Marna taas töötades oma haigete juures teatati temale, et temaga soovib kõnelda noor sõdur. Marna poleks peaaegu äratunnud venda, kes teda tervitas sõjamehelikus seisandis. Oli pikemaks, kuidagi täielikumaks, mehelikumaks sirgund ning ühtlasi kõhnaks muutund too punapõseline poisu ja kitsast näost välkusid pruunid silmad uhkelt, täis raugemata vaimustust. Õnnelikuna süleles teda Marna, hõisata ta oleks tahtnud jällenägemise rõõmus. Ralf jutustas oma sõdurielust rindel, ja võidet seisukohtest. Ei mainindki läbielat raskusi ja kannatusi, oli kindel usk võidusse ja kodumaa vabadusse. Silmad sädelesid üha vaimustustules. Võrratu ilusana ta näis sel hetkel ja imetleva uhkusega vaatles teda Marna. „Pea, õde kallis, oleme vabal kodumaal ja elame rahus," sõnas Ralf, pilk suunit kaugusse kuni nähes seal üleskerkivat ilusamat tulevikku. —

Tõi Marnale ka tervitusi kodust, vanemailt ja väikeselt õelt-vennalt. Oli viibind kodus nädala lühiajalisel

puhkusel, kauem ei läbend olla, ehkki saand paarinädalise vabaduse. Tõi tervitusi ka Marna peigmehelt leitnant Vilnarilt, kes saand haavata ühel rünnakul. Kuid nüüd ta olevat juba paranemisel, et pea taas naasida rindele. Leitnant Vilnar oli keeland sellest teatada mõrsjale, kartes valmistada temale liiga piinavat rahutust. Marna ehmus sellest teatest kuid rõõmustas ühtlasi, et Aarne oli paranemisel. Saatis Ralfi kaudu Aarnele vaid lühikese tervituse: „Saa pea terveks — minule! Marna". Südamlikult lahkusid vend ja õde. Kaua vaatas Marna haigla trepil õhtuhämarusse kaduvale sirgele poisikujule järele. Ei teadnud ta sellal, et näeb teda viimast korda. —

Möödusid taas päevad kibedas tegevuses, õhutet vaenlase taganemisest. Kuid veel voolas verd, veel kestis sõda. Seal sai Marna oma korduvatele palvetele lõpuks võimaluse pääseda otse rindele. Haiglas ei tahet loovutada teda meeleldi, kuna see olnud aga noore õe ammuaegne soov, sooviti temale jõudu — parimat raskemaks tööks.

Ja Marna läks tõhe liikuvasse väljalaatsaretti ning esmaabi punkti, otse väerinde selja taha. Kahurite müra ja shrapnellide vihisev lend sai temale igapäevaseks muusikaks, ent ta ei kartnud. Oli esimesi väljas ühes sanitaridega peale lahingut otsimas ja korjamas haavatuid. Ta näis olevat väsimatu ja sageli teda paluti ennast hoida, kuna võttis peale oma ülesannete endale veel teisi raskemaid, mis ei seisnud tema kohustes. Ei tulnud temale meeldegi, kui mõnikord enne lahingu lõppu ruttas rindele, et mõni möödavihisev kuul võiks tabada ka teda. Imetlev sanitar-personal nimetas teda poolnaljatlevalt õeks-amatsooniks ja sangariks. Marna tundis sisemist tarvet ja sundi sukelduda terve olemusega sellesse temale rahuldust andvasse tõhe. Et ei jäeks aega piinavaile mõtteile ja kahtlusile oma armsate saatusest. Ja hetkeil tal oli tunne nagu peaks ta, nagu tahaks ta oma tööandumuse ja innuga pälvida saatuselt armsate säästmise. Iga teade, mis tuli Aarnelt ehk ka vennalt, lisandas temale sisemist jõudu,

kui oli väsimas mõnikord. Ja siis juhtus too, mis kiskus valusa haava ta südamesse. Tuli teade: Ralf oli langend, surnud kangelassurma. —

Kavatseti ootamata rünnak vaenlasile. Kuid varem oli vaja väljasaata väike eelluure uurimisretkele teateid koguma vaenlase seisundist. Kardetav oli too retk, enamail juhuseil lõppedes surmaga. Neid oli kaks, kes end pakkusid vabatahtlikult hädaohtlikule retkele: Ralf Leid ja üks vanem allohvitser, vana kartmata sõdur, kes teind kaasa ilmasõja ja erilise isaliku sõprusega ümbritses noort alalises vaimustuses põlevat Ralfi, kelle suust polnud kuulda kunagi ühtegi kaebust ega nurinat üleelat raskuste puhul. Oli seal vist mõni teinegi vanem mees, kes oleks läind kõhklevalt, kuid siiski. Ja asjata püüdis vana sõjamees sundida loobuma noort Ralf Leidi omast kavatsusest. Ta poleks kuidagi tahtnud näha ohvrina just seda temale armsakssaand tulihingelist noortmeest. Kuid Ralf Leid jäi kindlaks ja vana sõber pidi vaikima, kui ei tahtnud haavata noore poisi õrna uhkuse- ja enesetunnet. Ja nii nad siis läksid kahekesi, kogend vana sõdur ja tulipäine noor. Said õnnelikult teateid vaenlase asukohast ja laagrist, ent tagasiminekul ootamatult märgati neid ja piirati ümber. Too oli väiksel puiega piirat mäekingul, mille taga vaenlaste asukoht. Vapralt, surmapõlgavalt võitlesid mõlemad, kuid suurele ülejõule nad langesid siiski ohvriks. Esimesena langes vana allohvitser, kes tungis ette, et anda võimalust nooremale pääsemiseks. Viimane aga ei mõelnudki põgenemisele ja ülevõimu tõttu see oleks temale ka osutund võimatuks. Ralf Leid sai rindu surmava haava ja jäi liikumatuna lamama mäekingule keset sügavat valget lund, kuhu kasvas nüüd punaseid veriroose. Ent veel ei olnud kustund temas elu. Vaenlaste taandumisel ajas end vaevu üles, surmavalt haavat keha tulihinge raudsel tahtejõul. Ja katkikäristet särki haava toppides, hoidis ühe käega seda verdvoolavat haava ja teise käega puiest kinni hoides, ronis Ralf poolroomates ja tuigerdades puust puuni allamäge. Nii ta jõudis lõpuks tagasi oma väeosa juure. Sai kõnelda veel vaevu ja suri mõne

minuti järele. Suri kangelasena, säravi silmi, õnnelik seeüle, et toond siiski teate. —

Marna pääses vaatama teda, enne kui teda sängitati mulda mäejalale kõrgete vanade tammede alla, kust tulnud ta viimane kannatusrikas tee. Valusas leinas Marna vaatas surnud venda. Igaveseks kinni olid nood pruunid välkuvad ent siiski soojad silmad, igaveseks kustund vaimustustuli noores näos. Talle meenusid nood mitmed teised, kelle viimseid hingetõmbeid ta valvand, kelle viimseid ohkeid ta kuulnud. Meenus väike kitsas valge poisipea, lapselike sinisilmiga. Kui kaua kestab see veel, kui kaua? Kui palju ohvreid nõuad sa veel, kodumaa? Ja talle meenusid ka venna sõnad, öeldud kindlalt, võidurikkalt: Pea lõpeb sõda, pea elame rahus vabal kodumaal! —

Osavõtlikult surus venna väeosa ülem kapten Trent Marna kätt. Andis edasi Marnale venna viimseid tervitusi ja sõnu. Imetledes ta vaatas noort neidu, kes töötas nii endastmõistetavalt, ennastsalgavalt ja kartmatult selles hädaohtlikus sõjamöllus. Ja ta tõsiseisse silmisse tekkis soe sära. . . Ilusahingelised inimesed mõlemad, nii vend kui õde, ühe neist viis ju halastamata surm, nii kahju oleks kui läheks ka teine, kui murduks ka see inimõis saatuse raudses käes. — —

Marnat vapustas too saatuselöök, armastet venna surm. Kuidas taluvad seda vanemad, eriti ema, kes rippus terve südamega just selle poja küljes, hoolimata kõigest südamevaludest, mida valmistand temale poeg. Mitte tahtlikult, selleks ta oli liig heasüdamline. Ema ent oleks tahtnud teda pidada kõik aeg enda juures, oma hoole ja kaitse all, mõtlemata sellele, et kasvav noormees oma ilmavaate kujundamisel ja eriti vabadust armastav, vajas palju peale teda. Marna oleks läind meeleldi ise vanemate juure neid lohutama nende leinas, kas üheks päevakski. Kuid ta töö, kus oli asendamata, ei luband seda. Nii ta pidi leppima vaid kirja saatmisega, ja püüdes lohutada neid südamlikult. Kirjutas, et nende poeg suri kangelasena. Suur töö ei annud temale aega palju nutmiseks ning kurbuseks ja nii see oligi parem. Ja meelsamini andis ohvriks

kodumaale ikkagi venna kui armsama. — Seisva südamelöögiga mõtles hetkeil, mis oleks ta siis taluma pidand kui oleks langend Aarne. Ei oleks temal siis tahet olnud edasielada, poleks olnud ta elul enam mõtet.

Ja siis ühel päeval nad nägid ühteteist taas peale niikaua kestvat, ligi aastalist lahusolekut. Aarne oli saand paranemisel väikse puhkuse ja aet suurest igatsusest jällenäha kord Marnat, ruttas teda otsima. Ei tulnud Marnale mõttessegi, et see võiks olla Aarne kui astus väljalaatsareti vastuvõtu tuppa, kus öeldi teda ootavat ohvitser. „Aarne, sina!“ sai vaid hüüatada ja juba ta oli mehe käte vahel, kes kattis suudlustel ta huuli, silmi ja juukseid. Valdavas õnnetundmuses ei saand rääkida kumbki, seisid embuses üksteise vastu surut ja Marna peitis oma näo mehe rinnale, silmis pisarad, õnnepisarad. „Marna, mu mõrsja, mu naine, näen ma sind tõelikult? Kas pole see vaid ilus unelm?! Sa ei tea, kuis olen igatsend sind, unistand sinust kogu selle pika aja. Kaevikutes, rindel, kõikjal, ka võitluses mõtlesin sinule. Mõte sinule oli mulle pühaks talismaniks, mis mind kaitses. Ja kui viimaks lahingus sain haavat raskelt, andis vaid mõte sinule mind tagasi elule, tõi kiirema tervenemise.“ — „Olen nii õnnelik, mu kallis, et oled siin mu juures,“ põimis Marna käsivarred mehe kaela ümber. Nad kiindusid üksteise silmi ja too pilk ütles rohkem kui sõnad, ütles kõik: tulgu mis tuleb, meie kuulume üksteisele, seni kui elame, seni. —

Muutund olid mõlemad selle aja jooksul, mil nägid viimati. Elutõsidus oli vajutand oma pitsati mõlemile noorele näole. Aarne sirgejooneline nägu oli muutund veel kõhnemaks, ja Marna oli muutund kõhnemaks ent ühtlasi küpsemaks. Kuid kannatus oli vaid õilistand nende nägusid ja nüüd jällenägemisel hoovas neist taas eriliselt kaunis õnnesära. Ja nad olid õnnelikud keset kahuritemüra ja lumetuisku kiirelt lendavi päive jooksul. Neile õitses keset surma ja hoigamist nende armastuse kevad. Tundsid endid kui kahekesi terves maailmas. Kadund oli neile kodumaa, vanemad, võitlus ja töö, kõik, kõik, neil

õnneviivel. Ei küsind sellest, kas elavad homme, teadsid vaid, et tunnevad, elavad praegu. Lahkudes vaatasid kaua ühteteist. Mõlemi südames väljendamatu küsimus: „On see ehk viimane kord, mil sind näen?“ —

Taas tagasi rindele läks Aarne ja Marna taas sukeldus oma raskesse töhe, sidus haavu ja purustet liikmeid, nägi hirmsasti lõhut inimkehasid, kuulis surmahoigeid, palveid ja vandeid, nägi ka pettumuskibedust. Läks ise aina julgemaks, pannes ala kaalule oma elu, tähelepanemata hoiatusi. Ralfi surmast saadik oli kadund ta usk oma lähimate immuunsusse surma vastu ja ta tahtis siis juba olla esimene, kes läheb. — —

Marna oli ületöötand ja vaatamata oma õitsvale tervisele muutund kahvatuks ja kõhnaks üleelat kannatusist ja vapustusist. Peaaegu vägisi arstid sundisid tema minema koju puhkusele kas või nädalakski. Ja Marna läks alludes tungivaile soovitustele. Ka ta igatses näha vanemaid ja väikest õde-venda, keda ei olnud näind juba nii kaua. —

Tundis ennast teise maailma elanikuna ärasõites rindelt, lahkudes sõjamuusikast — kahurimürast ja haavatute hoigamisist. Ei osand alul kohaneda selles uues maailmas, nende tervete rõõmsailmeliste inimeste keskel, kes sõitsid rongis ja liikusid tänavail. Tundus nagu ülekohtune nende vastu, kes väljas, et nad olid nii rõõmsad ja muretud. Kuid kes teab, võib olla mõnelgi neist sügavamas südamesopis pesitses hirm ja kartus mõne armsa inimese pärast, kes väljas. Ja rõõmuks oli ka küllalt põhjust: samm sammult taganes vaenlane, vabanes maa. Oli põhjust Marnalgi rõõmustada. Pidi äraandma küll venna, kuid armsaim inimene maailmas elas, oli terve praegu, miks raskendada asjata veel rohkem südant. Julgust, Marna ja rõõmu rohkem, pole sul palju etteheita saatusele, sa olid ju ka õnnelik! — Ja ta ajas end sirgu ning astus kergel sammul vana armsa Tallinna tänavaile.

Rõõmsa üllatuse Marna valmistas oma ootamata koju-

tulekuga vanemaile. Eriti õnnelik oli isa, kellele ta lemmikuks, samuti kui vend Ralf olnud ema lemmik. „Kui kõhnaks sa oled läind, vaene laps“, haletses teda isa ja silus Marna kitsaksmuutund palet. „Küllap nüüd kosud kodus,“ lisas ema. „Puhkad ennast välja ja saad taas põski rohkem värvi.“ Kuulda saades, et Marna jäeb koju vaid nädalaks, ehmusid vanemad. Kuid nad püüdsid teha kõik, ka Illa ning väike Uno, et Marnal oleks kodusviibimine mõnus ja armas neil väheseil päivil. Kõik hellitasid teda väikse lapse kombel. Sageli protesteeris Marna selle vastu, öeldes, et mis hakkab ta siis peale kui taas läheb rindele, olles nii ärahellitet. Tõi elevust Marna kojutulek eriti vanemaile, kes seni eland tardununa leinas. Palju muutund olid vanemad selle aja jooksul, mil Marna ei näind neid. Ja mitte vaid väliselt. Olid vananend äkki. Seda Marna nägi ju esimesel pilgul. Poja surm oli taband neid väga raskelt. Eriti suurt muutust märkas emas, kes tema lahkudes kodust oli nii elujõuline. Kuidagi araks ja vaikseks oli muutund muidu nii resoluutne ema ja ta tihe tumepruun juuks oli läind pea täiesti halliks. Isa sirge kogu oli vajund ettepoole, ta mahedad silmad vajund auku ja omandand nukra resignatsiooni ilme. Kahju oli Marnal vanemaist, kuis nad andund nii täielikult leinale. Neil oli ju veel lapsi, kellest tunda rõõmu, kes jäänd neile. Kaks nooremat oli ju veel kodus. Ja oli küllalt inimesi, kes ohverdand kodumaale ainsama, viimase. Marna mõistis vanemaid, ent nad tundusid siiski temale liig egoistlikena omas püsivas leinas. —

See oli mõjund ka lastesse peamiselt tütresse. Tavaliselt lõbus Illa liikus vaikselt, tagasihoidlikult, allasurudes kodus kõik oma seitseteistaastase tütarlapseliku vallatuse ja naerutuju. Vend Uno, noorim ei lasknud end niipalju segada ega nakatada kodus valitsevast leinameeleolust. Oli lärmavalt lõbus sageli, tulvil rõkkavat poisikeserõõmu, hoolimata Illa noomitusist. Nakatas sageli vanemaidki oma terves loomulikus elurõõmus. Teatas uhkusega kojusaabund suurele õele, et tervest 33 õpilasest

nende klassis teda valiti suure häälteenamusega vägede ülemjuhatajaks kindraliks sõjas paralleelklassi vastu.

Kuna Marnal ei olnud lähemaid sõpru endiste kooliõdede hulgas, ta ei külastand ka neid oma lühikesel kodusviibimisel. Ent meeleldi ta külastas enne ärasõitu Tammiste perekonda, kus olnud ta teine kodu, kus üleeland niipalju õnnelikke päivi ja jagand nende rõõmu ja valu. Võitnud esimese argtuse ja võõrastuse, tormasid mõlemad poisid ehtsa indiaanikisaga sülelema Marnat. Rippusid kinni ta kaelas ja vaevu pääsis Marna nende käest härra Tammiste kaasabil, kes sõitles poisse mitte kägistada oma lemmikut ju esimesel nägemisel. Rõõmustet Niina tervitas Marnat hea sõbrana, ta ei olnud unustand oma raskema aja ustavat seltsilist. Piirdudes õige kitsa sõprusringiga ja vaid vähese osavõtuga seltskonnaelust, elas Niina Aleksandrovna nüüd rohkem oma lastele. Ja ta oli sealjuures õnnelik.

Ootamatalt kohtas Marna Tammiste perekonnas veel ühte armast inimest. Keda poleks lootnudki nüüd näha ja keda siiski väga igatses jällenäha. See oli härra Tammiste ema, kallis hõbepäine Aarne vanaema. Ta oli tunnud end õige üksikuna maal vanas mõisas, eriti Aarne puududes seal. Ja viimasel ajal haiglasena ta andis järele poja palvetele, asuda elama tema juure. Muutuski päev päevalt nõrgemaks, võis käia vaid veel vaevu kepi najal. Suurema osa päevast ta istus oma toas, pehmes tugitoolis ja kudus ajaviiteks kindakesi pojapoegile, kes neid kaotasid nii sageli. Vello ja Jurji jooksid igal vabal hetkel vanaema juure, piiludes enne salaja uksest, kas vanaema mitte ei maga. Sest vanaema oskas jutustada imeilusaid muinasjutte, huvitavamaid kui jutustas ema, salapärasemaid, ilusamaid isegi Marna muinasjuttest. Siis nad ronisid vanaema suurde tugitooli, pugesid ta embusse, teine teisele poole ja nurusid, et jutustaks vanaema. Ja vanaema jutustas neile, jutustas nii kuis oli jutustand Aarnele kui see oli alles pisikene poiss. Ammutamata oli ta juttude tagavara, vaid harva ta kordas mõnda, siis kui seda palusid poisid. Hingust tagasihoides kuulatasid lapsed,

silmad kiindunult vanaema huultel. Vaid kui muutus mõni jutt liialt keeruliseks ja eriskummaliseks, tegi Vello asjaliku märkuse, et tegelased võiks toimida lihtsamalt. Kuid teda keelas kohe Jurji, paludes mitte segada. Tähelepanemata kumbagit jutustas vanaema edasi, viies tegelasi tavalise õnneliku lõpuni, mida igatsesid väikesed kuulajad. Vello ja Jurji olid need, kes viisid kättpidi Marnat oma muinasjutumaale, vanaema juure. Hellalt suudles vanaema teda embavat noort inimlast, Aarne mõrsjat ja silitas vanade värisevate kätega üle Marna pehme põse ja kummardund pea. Põlvili laskus Marna, peites pea vanaema sülle. „Jutustage mulle ka üks muinasjutt, vanaema", palus ta. Õrn tark naeratus libises üle vana naise näo. „See muinasjutt on sinus endas, armas laps, sinu südames," ütles ta ja tõstis Marna näo, et vaadata ta tumedaid säramalöövaid silmi. Ja siis pidi Marna jutustama temale palju Aarnest ning oma tööst ja tegevusest haiglas ja väerindel. Ja ta jutustas, jutustas meeleldi kõik, mis kuhjund südamele sellele õrnatundelisele vanale inimesele, kes oma hinge peeneil katsesarvil tunnetas inimeste olemuse ja võitis nende armastuse. Mitte vaid Marna, ent pea kõige, kellega puutus kokku. Neid ühendas nägematu hingesugulus, teda ja Marnat. Poisid kadusid toast naasides vanemate juure. Ja Marna istus ligi paar kiirelt mööduvat ilusat tundi vanaema juures. Usaldas temale kõik oma mured, kartused ja kahtlused, rääkis seda, mida poleks saand jutustada emale. Nii hea oli istuda vanaema jalgel, pea peidet ta sülle, avada oma pehme tundeküllane süda. Tundis end siin lapsena, väiksena, kes vajab lohutust, julgustust ning tuge. Kes tunneb end väsinuna ja küsib lootusetult kui kaua kestab veel too verevalamine. Polnud siin jälgegi enam tollest iseteadvast julgest Marnast, kes käis püstipäi, sihikindlalt, töötas ennastohverdavalt, endastmõistetavalt. Sellisena, nagu teda tunti haiglas, rindel, kus polnud aega unistusiks, nagu tundis ja austas teda terve sanitarpersonal: õde-amatsoon, õde-kangelane. Sellisena nägi teda isegi Aarne, kes ometi pidi teda tundma, ent kelle eest peitis sageli oma

väriseva südame, et mitte heidutada armsamat, kuid lisandada temale veel julgust ja kindlust. Ja vanad käed silitasid Marnat hellalt, sooje, tarku, julgustavaid sõnu rääkis suu. „Mitte väsida, laps, mitte nõrkeda, teil on ees ju nii kaunis tulevik," kordas sageli. Ja lahkumisel suudles vanaema Marna puhast laupa, pannes õnnistavalt ta pruunijuukselisele peale mõlemad käed. „Ela hästi, armas laps, vast on viimne kord, mil näen sind, tunnen, et mul pole enam palju päivi. Olge õnnelikud, mu lapsed, elage hästi!" Ja väsinult ta vajus tagasi patjusse, sulgedes silmad.

Vaikselt väljus Marna, sulgedes tasa enda järel ukse. Lohutatuna, julgemana, kergema südamega ta lahkus. Palju südamekulda ta oli endale võitnud juure. Võis sõita taas ära homme, lahkuda vanemaist, õest-vennast lohutuse sõnaga, ent kergelt. Julgena, kindlana sööstuda taas raskesse kohustusse. Tema ja Aarne, Aarne ja tema päralt on siiski tulevik ja õnn! Peab olema! Ja püstipäi Marna sammus koju poole, avasilmil, sirutades laupa võitlusvalmilt vastu tuulele, mis puistas temale näkku peent teravat lund, pekstes vere kahvatuisse põski.

Taas tagasi viis rong Marnat, eemale rahulikest elanikest ja muretuist nägudest. Tagasi sõjamürasse. Ent ta läks rõõmsail silmil, hingas ahnelt endasse tuttavat lõhna pulvrisuitsust, verest ja rohtest. Töötas julgete pehmete kätega ja raskemate haavatute hoiged vaikisid, alludes nende halastavate käte ja kaastundlike lohutavate silme imemõjule.

Suur üllatus tabas teda ühel päeval. Nägi leitnant Vilnari, nägi Aarnet. Ta oli määrat abiks oma väeosaga sellele liinile, mille seljataga Marna töötas. Selle vaenlase seisukoha võtmine pidi tooma nende lõpuliku taandumise. Siis võis kõnelda ka juba rahust. Nii palju oli lootust, julgust ning ohvrimeelsust teha, anda kõik kodumaa eest. —

Marna jutustas Aarnele oma väikesest puhkusest

kodus vanemate juures. Jutustas külaskäigust Aarne onu perekonnas ja peamiselt vanaemast, kes jäend väga nõrgaks. Andis edasi ta tervitused ja rääkis ta aimdusest, et nägi Marnat viimast korda, et ei näe enam Aarnet. See teade tegi Aarnet tõsiseks ja nukraks. Oleks meeleldi näind veel kord ta häid tarku silmi, ja tunnud ta vanade käte värisevat silitust. Sest ta oli väga kiindund vanaemasse, kes asendand varajasest lapsepõlvest peale ta ema, kelle käed teda hoidnud ja kes temale annud niipalju ilusat oma rikkast hingest. Kuid ta oli äraeland oma ea, palju head külvand maailma, las läheb pealegi puhkama, kui on väsind. Elu läheb edasi, pole aega nukrustamiseks, langeb nüüd ju pea igapäev noori, kes alles koidikul. Ja nad ei kõnelnud enam kurbusega vanaemast, mõtlesid temale vaid sooja tänutundega. Surusid vaid vaikides lohutavalt üksteise kätt, kui saabus tegelikult ühel päeval teade, et surnud vanaema. Nad teadsid mõlemad, mis nad kaotasid, ent ei andund leinale. See pidi nii olema, oli aeg.

Vaid harva nad nägid ühteteist, kuid teadmine, et viibisid nii lähedal üksteisele, tegi neid rõõmsaks. Õnnelik oli Marna, et teadis iga väeosa liigutust. Ta raske töökohus muutus temale üha kergemaks ja armsamaks. Ei jõudnud kunagi küllalt ära teha, ega lubanud omale puhkust. Oma armastusest ammutas kahanematut jõudu. Ta silmisse tekkis imeline sügavus, neisse naasis nüüd sageli taas endine unistav ilme ja ta huuled õitsesid. Oli ilusam kui ei kunagi varem ja alaliselt teda jälgisid imetlevad pilgud, ent ta ei näind, ei pannud tähele neid. Sirutus armastuse poole kui kaua varjus seisnud lill päiksevalguse poole. Oleks tahtnud jooksta ja hõisata väikese tütarlapsena hoolimata kannatusest ta ümber. Vaid valgust ja soojust sisemise õnnetunde kajana hoovas temast rohkem ja harva nüüd kadus naeratus ta tavalisest tõsiselt suult. Nad olid õnnelikud, need mõlemad noored inimesed vaid teadmisest, et vaid vähese vahemaa taga on armas inimene, kes mõtleb temale ja igatseb ta järgi. Ja nad varjasid oma armastust kadedalt võõraste pilkude eest kui imeilusat lille, mis õitses vaid neile.—

Kahuritemüra oli muutund Marnale ju ammu igapäiseks, tähelepanematuks. Ent nüüd ta vaikis ju kauemat aega. Eesti väeosad olid vaid valve ja kaitseseisundis, ei tungind peale. Koguti kõik jõud, valmistati ette palavikulise õhinaga, et anda vaenlasele viimne otsustav hoop. Ka sealpool, vaenlaste laagris oli kõik vaikne, mähit talveöö pimedusse, mida valgustas vaid paksu vaibana maad kattev valge lumi. Kuid teati, et ei magat muidugi ka sealpool.

Teinud kõik ettavalmistused, meie väeosad kavatsesid rünnata vaenlasi nende kindlustusis. Kuid enne luuresalk pidi kindlakstegema rünnakuks soodsamat teed ja kohta. Läks välja väike salk julgeid mehi, vanemleitnant Vilnari juhatusel. Mikspärast Aarne, miks just tema? karjus Marna süda. Talle meenus vend, kes jätnud elu samalaadilisel retkel, kas nüüd tuli kord Aarnele? See ei võind, ei tohtind olla! Ja haarates endale ümber kusagilt mantli, ta tormas välja pimedasse talveõhtusse. Kuidagi oli vähe õhku, kuidagi madalal oli taevas, kus virvendas vaid mõni üksik täht. Hirm, alasti hirm armastet mehe pärast tumestas Marna mõtlemise, ajas teda edasi, komistades ühest lumehangest teise. Tahtis saavutada Aarnet enne teeleminekut, teda paluda, paluda põlvil mitte minna, seekord. Jõudis lõpuks märjade jalgega, vallapääsnud juuksega hingetuna Aarne väeosa lähedusse. Toetus väsinuna puu najale, et koguda jõudu eelolevaiks hetkeiks. Ja seal äkki kadus ta julgus oma kavatsuse teostamiseks. Kuis võib tema, Marna, kelle julgust Aarne imetleb, kes veel julgustand seni teda, paluda Aarnet loobuda oma ettevõttest, kus kaalul oli ta sõduriau?! Kuidas teeb ta seda, tema, õde Marna, õde kangelane! Ja ta naeris südantlõhestavalt meeleheitlikku, pilkavat naeru, mida kuulis vaid vaikiv talveöö. — Esmakordselt kõige selle raske aja jooksul jättis teda ta jõud ja ta vajus väsinuna lumme. Külm lumi puudutas nii meeldivalt jahedalt ta põlevat laupa. Tundis raugemust minevat pikkamisi üle terve keha südameni. Oli tundetu pakase talveöö vastu. Hea oleks siia nii lamama jäeda, nii hea

4

oleks üldse end mitte enam liigutada. Mõne hetke lamas Marna vaiksena, ent virgus siis. See oleks ju mõttetus, hullumeelsus visata käest relvad ja taanduda! Veel pole kadund kõik, ehk pääseb Aarne tagasi tervena, nagu oli pääsend nii mitmestki lahingust. Marna püüdis end rahustada, ent südames püsis siiski tume valu. Salaja, end põõsaste ja puie varjul hoides, hiilis lähemale väeosade asupaigale, ja ta nägi samal hetkel Aarne saledat, hästitunt kuju väikese meestesalgaga kaduvat öopimedusse. Üsna lähedalt, peaaegu riivates, nad möödusid Marnast. Ta surus end tihedalt vastu puud, kui sellega ühtekasvand ja rõhus kramplikult hambad puutüvesse, et mitte karjuda, et mitte end reeta. Ja kui kaugenes salk, ühtesulas öopimedusega, kui ta enam ei seletand Aarne kuju, ta pööras ja läks pikkamisi tagasi tuld teed. Läks noruspäi, raskel sammul, õlad ettepoole vajund kui kandes rasket koormat. Ei hoidnud enam end puie ja põõsaste varju, käis hoolimatalt, mõtlemata, et mõni kuul saadet juhuslikult vaenlase ehk oma relvast võiks tabada teda. Võib olla, et mõnel hetkel ta sooviski, et see juhtuks. . . Oleks parem kui ta läheks ära enne Aarnet, oleks parem kui läheks esimesena. . .

Oma hoolealuste juures väljalaatsaretis, naasis Marnale ta kindlus. Vaatas üle haiged, lohutades neid ja soovides neile head ööd. Ja nagu tavaliselt nad soovisid ka õe Marnale head ööd, kõik need raskemalt ja kergemalt haiged, kellele mõjus rahustavalt ta sealolek. Head ööd, kõlas Marnale vastu igast sängist poolvaljult, vaevalt sosistavalt. Kes veel suutis seda soovida, öelda. Head ööd! — pilkena see kõlas Marna kõrvus.

Õdede väikeses valvetoas ta langes põlvili ja palus, palavikuliselt, katkendiliselt, et mitte ei langeks Aarne, et Jumal hoiaks ja kaitseks ta armsamat. — Kui pikkamisi möödusid tunnid! Too öö oli pikeim ja raskeim kõigist neist, mis ta üleeland seni. Nüüd ta ei tunnud kaasa teistele, ei nutnud teiste valude üle. Nüüd ta oli ise kõige selle sees, mida nimetakse valuks, hirmuks, ahastuseks. Ta enese süda oli kõige piina lähtekoht. Ta

ei teadnud lõpuks kui palju möödund aega, ei talund enam seda toasviibimist ja tegevusetust. Tal oli tunne, et peab aitama, appiruttama, kui hüüaks teda Aarne. — Ja ruttas välja lumisesse, jäisesse talveöhe. Osavõtmatult, külmalt sirasid tähed. Sai astuda vaid mõned sammud, seal kuulis ärevaid hääli, jooksid sanitarid kanderaamidega. Väike luuresalk oli kokkusattund vaenlaste omaga. Langend oli suurem osa, haavatuna või surnuna. Mõni üksik pääses tagasi väeossa. Marna süda seisatas: leitnant Vilnari ei olnud nende seas. Räägiti ta olevat langend, kas surnuna ei teat. Haavat metsloomana tormas Marna sanitaride eel. See pole tõsi, et Aarne on surnud, ei või olla tõsi. Ta süda oleks tunnud kui oleks lakkand tuksumast selle süda, kes temale armsam ta enda elust. Nähes, et õde Marna on ise kui palavikus, teda püüti tagasihoida, kuid ta ei kuuland nüüd kedagi enam peale enda südame. mis teda kiskus edasi. Vaevalt jõudsid järgneda sanitarid. Ja nad leidsid haavatuid, leidsid surnuid, ent ei leidnud leitnant Vilnari. Kuid Marna ei võind loobuda otsimisest, kaugenes endalegi tähelepanemata teisist ja otsis, otsis meeleheitel. Tuhat haamrit tagus tal peas ja rinnus, ta oli nõrkemas, kuid ta jatkas otsimist, vaadates, valgustades laternaga iga puu ja põõsaalust. Ja lõpuks ta leidis Aarne, leidis väikese põõsa all, varjava lumehange taga lamamas, kuhu roomand vist haavatu viimase jõuga. Lamas liikumatuna, kangena, silmad sulet ja kõrval punane lumi. Hullumeelse karjatusega laskus Marna ta kõrvale. Rebis katki enda õeräti ja põlle ja sidus neid verise keha ümber. Ta ei teadnud enam ise, mida tegi. Raputas haavatut, õõrus teda lumega, ent Aarne püsis edasi liikumatuna, kangena. Mu Jumal, ega ta ometi pole surnud, ärakülmand! Kui kaua ta võis siin juba lamada, külmas talveöös, kutsus. hüüdis veel enne, kuid keegi ei kuulnud. — Kuid siiski tema oli kuulnud Aarne kutset, oli tunnud ta hüüdu. „Olen siin, Aarne kallis, ärka üles," ta sosistas, „olen siin sinu juures, sinu Marna!" Ta oli palja peaga, õhukeses riietuses, kuid ta ei tunnud midagi külmast. Läbilõika-

valt, temale endalegi võõra häälega ta hüüdis sanitare. Kuid kui tõsteti Aarne kanderaamile, lõppes Marna jõud ja ta langes sõnatult lumme. Ja teda viidi ära kanderaamiga nagu Aarnetki.

Marnal oli kõrge palavik ja ta haigestus raskel kujul peapõletikku. Läbielat kannatused, viimase öö hirmsad üleelamised murdsid noore õe, kelle organism samuti nõrgestet ületöötamisest. Tunti kõikjal puudust ta järel, kuid ta vajas nüüd samuti abi kui kõik need haiged, keda ravitsend seni. Sonis kõrges palavikus, hüüdes alalõpmata Aarne nime. Palus teda meeltheitval, südamessetungival häälel mitte surra, mitte jätta teda üksi. Nuttis sageli ahastavalt kui väikene laps, kellele teht liiga. Igalühel, kes kuulis seda sonimist, nägi teda selliselt visklevat, voodis rahutuna, ahastavana, oli suur kaastunne temaga. Kuid ta ei mõistnud lohutussõnu, mis öeldi temale, ei tunnud, näind ega kuulnud kedagi, peale oma palaviku ideedeilma, kus ta vaim rändas rahutult, piinavalt ikka tolles saatuslikus õhtus ja öös. Ei teadnud ta seda, et nii lähedal temale, vaid õhukese seina läbi temast lahutet kõrvalruumis lamas see, keda ta hüüdis nii igatsevalt ja ahastavalt tagasi ellu. Seal lamas Aarne haigena, ent juba paranemisel. Ta haav osutus mitte elukardetavaks, vaid palju verd ta oli kaotand ja oli pooleldi ärakülmand kui leidis teda Marna. Liig kaua ta oli lamand jääkülmas öös ja kui abi oleks hilinend minutitegi võrra, ta poleks seisnud enam elavate nimekirjas. Oli äärmiselt nõrk, kuid juba meelemõistuse juures, üle saand raskemast kui Marna ikka veel sonis palavikus, teda hüüdis ja vankus elu ja surma vahel. Et' teda mitte ärritada asjatult, et haigust mitte viia halvenemisele, öeldi Aarnele, et õe Marnal on vaid kerge külmetushaigus. —

Kuid kõigest sellest ei võind teada Marna. Ka mitte sellest, et tema haigestumisele järgneval ööl peeti otsustav lahing. Et eesti väed võitsid lõpulikult vaenlase, teda väl-

jakihutasid oma piirest. Et kahuritemüra vaikis ja nüüd jõulupühade, rahupühade eel tehti vaherahu.

Ju nädalaid kestis Marna meelemärkuseta olek, võitles noor organism teda varitseva surma vastu. Ja siis tuli kriis, just jõululaupäeval. Hangiti väikseid jõulupuid haigeile, igas ruumis terves väljalaatsaretis oli neid. Ka Marna üksikkambris seisis laual selline väike rahukuulutav jõulupuu. Kuid ta ei teadnud sellest midagi. Ta vaim rändas ikka sama külma, talvist teed, mis kunagi ei tahtnud lõppeda. Miks nii pikk on see tee, miks ta ometi ei saa edasi? Seal, seal kõrgel hange taga lamab Aarne. Ta peab sinna pääsema! Nüüd, nüüd varsti ta on tema juures, ja haige teeb meeleheltliku jõupingutuse, et hüpata välja sängist. Arst ja õde hoiavad tagasi teda. Kas jõuab haige üle sellest raskest kriisist, nad mõtlevad murelikult. Haige nutab ja palub, et nad laseks tal ometi minna Aarne juure. Seal ta ongi juba tema lähedal, kuid miks põletab lumi nii pööraselt, — ja Marna haarab kinni kahe käega oma vaesest vaevat peast. Miks on niipalju verd kõikjal . . . ta upub sellesse . . . „Appi!" hüüab haige läbilõikavalt. Kas siis keegi ei aita teda, kas siis mitte keegi ei aita teda päästa Aarnet! . . „Aarne, Aarne, sa ei tohi surra, Aarne!" hüüab haige südantlõhestavalt, kõigest jõust.

Ja seal kõrvalruumis on keegi kuulnud ta hüüdu, keegi, kes ju ammu ei saa magada mures tema pärast. Ajab vaevu end üles, komberdab ukse juure. Imestavalt vaatab teda õde, püüab takistada ta väljumist. Kuid midagi teraskõva, ähvardavat haige silmis sunnib teda taanduma sõnatult. Pikkamisi jõuab Aarne teise ukseni, vajutab raskelt käepidemele ja juba ta ongi toas. Ehmund arst ja õde tahavad takistada tema pääsemist haige juure, kuid jõuga, millist poleks võind oodata nõrgestet mehest, ta rabeleb end lahti ja sööstub haige sängi ette. „Ta on mu mõrsja, ta hüüdis mind," ütleb vaid. Ja keegi ei takista teda kui ta võtab palavikus soniva, rabeleva haige käed oma kätte ja silub teise jaheda käega haige põlevat laupa. Tunneb seda Marna, et see, keda ta nii kaua juba hüüdnud,

on nüüd tema juures? — Sest ta pöörab tagasi tundmatalt teelt, kuhu asetand ju jala. Üha vaiksemaks ja rahulisemaks ta muutub Aarne käte all ja langeb viimaks sügava ohkega väsinult patjusse. Vajub esmakordselt sügavasse rahulikku unne. „Kriis on möödas,“ ütles arst, „ta tegi läbi selle, ta on päästet!“ Seal kostab tume nuuksumine sängi ees põlvitava mehe rinnust. Sirutab käed kui tänades. Ja arst ning õde aitavad nõrkeval mehel minna tagasi.

Enne jõulupühi sõlmit vaherahule järgnes uuel, 1920. aastal täielik rahuleping. Lõppend oli sõda. Mitte asjata ei olnud tood ohvrid. Mitte asjata ei annud oma elu kodumaa pojad. Vaba oli Eesti. Pikkade sajandite järgi võis eestlane tõsta uhkelt pead. Ta oli üheõigusline teiste riikide vabade kodanikega. Sõjast laastet maa vajas nii palju. Palju vajas ülesehitavat tööd. Ent eestlane oli siiski nüüd peremees omal maal, mitte enam käsutada võõrale. Oli vaba riigi vaba kodanik. Vaja oli kokkuvõtta kõik jõud, et mitte allajäeda raskes, ülesehitavas ja sõjahaavu parandavas töös. Raske oli too aeg, kuid raskeim oli ju seljataga. Ja oli niipalju vaimustust ja head tahet teha, anda oma paremat noore vabariigi algpäivil. Oli ju see kohuseks nende ees, kes läind surma, kes võitnud oma eluhinnaga vabaduse. Kohus kõikide võitluses kannatada saanute ees, kõikide vigastet ja murt elu, vaeslaste, leskede ja emade ees. Ja ka nende ees, keda säästnud saatus, kes tulnud tagasi sõjast tervena ehk vähemate vigastustega. Need võisid nüüd kaasaaidata suures, noore riigi ülesehitavas töös. Kes suuremas, kes väiksemas ringis, oma kodu ülesehitamisel. —

Varakevadel toimus Marna ja Aarne vaikne laulatus, millest osavõttis vaid lähemaid omakseid ja sõpru. Nad olid mõlemad taas terved, mõlemad noored tulvil õnne elust ja üksteisest. Ja elu näis lebavat nende ees rõõmsa, päikselise teena, millist nad lähevad käsikäes. Möödas näisid nende kannatused. Per aspera ad astra. Ent

nad olid nüüd heledas päikeses, oma armastuse ilusas suves. Asusid elama vanasse mõisa, mis kuulus Aarnele. Loodusrüpes, eemal igasugusest kärast, õitses nende idüll. Võõrdusid ikka enam seltskonnast, nad ei vajand seda, elasid vaid üksteisele, olles selles õnnelikud. Aarne andus täiesti põllupidamisele, kasutades oma põllumajanduslike teadmisi.

Marna võis nüüd alaliselt olla selles looduses, mida armastand alati. Ta ei oskand kujutleda ilusamat paika nende õnnele. Toimetas majapidamises ja jooksis üha, nagu oleks tal alati rutt. Aarne naeris ta tõsiduse üle, millega süvenes uude alasse, alalist askeldust ja Marna naeris meest, kuidas see kündis, põldu äestas ja külvas seemet ehtsa põllumehena. Neil ei oleks olnud tarvis seda teha ise, nad olid jõukad ja neil oli küllalt töötavaid palgajõude. Kuid nad mõlemad tundsid rõõmu tööst selle enese pärast. Samuti nagu tundsid rõõmu hullata ja joosta lastena mööda vanu puiesteid, üksteist püüdes, hõisates.

Muinasjutulikult ilus oli ümbrus ja vana aed õiteajal. Kui õitsesid laiaoksalised viljapuud, moodustades lõhnava katuse pea üle terve aia. Ehk kui õitsesid sirelid Marna armsas valges sirelilehtlas, mis näind ta esimeste õnnelike päive suudlusi. Kõiges selles õiteilus Marna näis endale sageli iseenda jutustet muinasjutu kuningatarina, kes ootab oma printsi. Ja too prints ei lasknud kaua oodata, ei jätnud teda kauaks üksi, ta tuli õige pea. —

Raske unenäona mõlemile oli minevik, millest nad nüüd ärgand imeilusale tõelikkusele. Marna armastas istuda põlluserval ja vaadelda kündvat meest, kuidas ta kündis seda armast maad, mille hõngus neile saand nüüd eluvajaduseks. Vaatles, kuis liikus aeglaselt edasi mehe sale sitke kuju ja kuis läikiv sahk lõikas sügavaid vagusid maapõue. Jooksis siis koju väikse tütarlapsena, kiirelt, et vilkusid jalad lihtsa, kitsalt ümber piha asetseva kleidi alt. Ja tuli tagasi suure piimakannuga ja korviga, milles lõhnavat maaleiba ja värsket võid. Võttis ka ise

mõned suutäied, sest üksinda ei tahtnud süüa mees ja palus siis teda vahepeal mitte liialt end väsitada tööga. Kuid Aarne naeris vaid, paljastades rea valgeid terveid hambaid ja haaras Maarna oma käte vahele. Päiksekiired hüplesid Marna tumepruunes ja mehe halles silmis, kes teda suudles kuni ta jäi hingetuks ja palus armu. Ja nad läksid koju käsikäes kui lapsed, õlg õla vastu, kuna olid pea ühepikkused. Läksid õnnelikena kui esimesed inimesed maa peal. — Suvel nad tegid heina, Marna aitas väga asjaliku näoga ja tunnistas pärast Aarnele, et teind seda vaid seepärast nii suure innuga, et olla vaid tema seltsis. —

Sügisel nad korjasid oma esimest viljasaaki. Marna huulilt ei kadund nüüd kunagi laul, laulis kõike tuttavaid ja tundmatuid laule, mille viis ta kõrvus helises, mis kooskõlas ta oma heliseva südamega. Ja Aarne nimetas teda lõokeseks, lisaks teisile armsaile nimetusile.

Lõbus töö oli aiavilja korjamine. Ronisid kordamööda puie otsa ja loopisid üksteisele alla magusaid õune ja pirne, naerdes, kui sattus mõni neist juhuslikult pihta ja tegi haiget. Või nad seisid mõlemad puu all, mida Aarne raputas oma tugevate kätega, nii et viljasadu langes kõikjale, ka selga ja pähe. Selliste toimingute juures olid meeleldi neile abiks Marna õde ja vend, kellele väga meeldis Õitemetsas. Harvemini tulid vanemad, kes jätsid noori inimesi meelsamini üksi. Varsti peale Aarne ja Marna abiellumist Tammiste perekond oli sõitnud piiri lahtimineku puhul pikemaks ajaks välismaale. Südamlikult nad jätsid jumalaga, kuid ei Marna ega Aarne tunnud igatsust kellegi järgi peale üksteise. —

Tuli talv ja maailm muutus valgeks muinasmaaks, kus elasid vaid nemad. Paksu lumekatte alla mattus aed ja park vana härrasmaja ümber ning tagapool asuv mets. Ja tagapool metsa oli teine neile võõraks jäend maailm, mis üha neist kaugenes. Maarna ja Aarne tegid pikki jalutuskäike, sõitsid suuskadel mööda sädelevat lund külmaõites valendavate puie all, söötsid külmetavaid linde. Marna hõiskas rõõmu pärast, nähes kord nende kodu

lähedal kahte noort hirve. Ja ta oli üliõnnelik, et nad ei pelgand teda, et nad ärasõid temalt pakut toidu. Too hirvepaar jäigi ta hoolealuseks, naasis igapäev uuesti, et süüa Marna poolt valmispand toidu. Ja Marna sai tänuks usaldava pilgu õrnaliikmeliste loome suurist samet silmist.

Vahel nad sõitsid linna, kas teatri, kontserdile ehk mõnele teisele lõbustusele. Ja kuigi Marna käis meeleldi teatris, kuulis meeleldi muusikat, oli temale neist kõigest siiski meeldivaim kojusõit. Kui tehes pikka ringi nad sõitsid läbi kuuvalgel neitslikus lumes uinuva metsa. Kõik puud seisid valgeis raskeis lumiõites ning peen härmatispalistus säras kalliskivena. See oli muinasmaa, täielik unelmaid koov muinasmaa, mis kuulus neile, mille ilu nad nautisid sõnatult üksteise kõrval ja milles hingasid, elasid vaid nemad. Lumekoorma all kummarduvad puieoksad ulatusid sügavale maa poole ja puistasid kelmikalt peent lumiõite tolmu noorele inimpaarile. Kuid nad naersid vaid muretut, noort naeru, millest hõbekellukesena helises õnn.

Möödus talv, mis ei tundund neile nüüd enam sugugi pikana kui kunagi varem. Osoonirikkas õhus oli tunda juba kevade lähenemist. Metsapuie kohinas oli kuulda ju kevadele pühendet tervituselaul ja toda laulu kordasid kooris kõik puud noorte inimlaste kodu ümber. Päiksepoja kuumade suudluste all sulas ära lumineid. Vaid vana lahke metsavaim lubas temale veel pikemat peatust omas riigis. Siin, seal pistis pea arglikult välja lumikelluke ja tundes, et päike silitab teda nii soojalt, helistas oma imepeenete kellukestega üle terve maa, teatades kevade tulekust. Seda helinat võisid muidugi kuulda vaid lilled, putukad, sitikad ja muu selline peen rahvas. — Kuid ka mõned üksikud inimesed kuulsid seda. Need, kes omasid võime sukelduda meresügavustesse, et vestelda merineitsitega korallilossides, ehk tungida maasügavusisse päkapikuliste juure, et vaadelda nende määra-

tuid kalliskive- ja kullavarandusi ehk sõita päikesekiirel ja vaadelda keerlevat maakera, nähes, kuuldes ja tundes kõik, mis sünnib maailmas.

Ka Marnani kostus lumikellukeste helin. Läks välja jalutama pehme kevadtuule kätte, mis aitas päikesele kaotada lund. Mõisa läheduses asuval kosel tormas vesi müristades alla jõesängi, üle ujuvate jäälahmakate, hõisates kevade võidulaulu. Siin ja seal, kus päike ärasulatand lume, upitus õrn roheline rohulible uudishimulikult maapõuest. Kõikjal nirisesid rõõmsalt vastsündind ojakesed, peegeldades helkivalt sinist kevadtaevast. Puie latvus ja okstel siristasid linnud sellise jõu ja püsivusega, mida ei võiks lootagi neilt väikseilt olevusilt. Oli neid kevadkuulutajaid ju saabund lõunamaalt. Igatsus ütles vist neile, et kaugele lumisele põhjamaale tuleb kevad. Ju varahommikul nad äratasid Marnat oma siristusega. Marna pani neile teri parki lumest puhtakspühit platsile, kartes, et vara saabund laululinnud ei leia toitu lumes. Ning Aarne asetas majakesi parki puie otsa musträästastele.

Kuid miks on Marna täna nii kurb, miks ei ole Aarne temaga sel ilusal varakevadpäeval. Kas on langend mingi vari nende õnnele? — Marna saabus koju värskest kevadtuulest ja pikast jalutuskäigust punetamalöönd põskiga. Ta oli korjand kimbukese lumikellukesi, mida leidnud metsaserval. Tahtis neid viia Aarnele. Muret tegi Aarne Marnale. Näis viimasel ajal nii väsinuna, liigutused olid aeglased, neis puudus ta tavaline poisilik õhin. Kui ta tegi mõnda raskemat füüsilist tööd, ta väsis otsekohe, pidi jätma selle poolele. Ta naeris ise selle väsimuse ja Marna hoolitsevate küsimuste ja kartuste puhul. Pidas selle ajutiseks nähteks, mis möödub pea ja millel pole mingit olulist tähendust. Kuid väsimus ei möödund, ümberpöördult suurenes aiva. Aarne oli sunnit lamama sageli pikali tundide kaupa, mis sugugi ei meeldind ta tegevust armastavale loomule. Muutus kuidagi vaiksemaks ja nukramaks, läbistet mingist tumedast eelaimusest. Marna istus ta juures kõik need tunnid, mil väsimus vallutas Aarne. Lugedes ette temale ja püüdes

teha kõik, et võluda naeratust Aarne nüüd nii tõsiseks jäend huulile. Ka sel ilusal varakevadpäeval lamas Aarne ja Marna luges temale ette midagi uusimat ja huvitavat ilukirjandusest. Kuid siis palus mees teda minna välja jalutama ilusasse kevadpäiksesse. Marna seisis alul vastu, ent läks lõpuks, et midagi leida, millega rõõmustada Aarnet. Ja tuli tagasi kimbu lumikellukestega. „Vaata, Aarne, need on kevadlapsed!“ hüüdis rõõmsana juba lävelt ja mehe juure astudes, surus lillekimbu tema näole. „Tänan, Marna, kallis,“ ütles vaid Aarne mingi ebamääraselt nukra naeratusega, mis raskendas äkki kivina Marna südant. Ent ta ei sirutand kätt lillede järgi ja Marna asetas nad laua peale vaasi, kummardudes õrnade kevadlaste üle, et varjata pisaraid, mis vägise tahtsid tungida ta silmi.

Möödus päivi ja nädalaid ja et Aarne seisukord ei pöörand paremuse poole, andis mees lõpuks nõusoleku kutsuda arsti. Aarne oli sellele kaua vastuseisnud, lootes, et ta seisukord paraneb ja ühtlasi mingisuguse ebamäärase hirmutunde mõjul. Ja arst ütles seda, mida nad mõlemad salaja kartnud, ent mida nad ei julgend avaldada üksteisele. Aarnel oli tiisikus, oli kopsude tuberkuloos, juba arenend astmel. Pidi tarvitusele võtma kõik abinõud, et takistada haiguse arenemist. Arst tähendas, et haigusprotsess olevat juba kauaaegne, ent kinnisel kujul ja et haiguseidu vist tekkind mõne raske külmetuse tagajärjel. Ja Marnale viirastus tontlikult too hirmus öö, mil Aarne lamas kaua haavatuna külmas talveöös, enne kui ta teda leidis . . . Kas nüüd on siis lõpp nende õnnel, kas nüüd peavad nad maksma kallilt selle eest, et elasid aasta, vaid ainukese lühikese aasta sellises imeilusas õnnes, mis neile endalegi hetkeil näis unelmina?! — Kas nüüd tuli keegi halastamatu ja äratas neid, kihutas neid välja nende õnneparadiisist? Hirmus oli too ärkamine! — Kuid Marna võitlusvalmis iseloom ei luband püsida teda passiivsena oma valus. Ei, ta ei anna veel alla saatusele, ta teeb kõik, nad teevad kõik, mis võimalik, et takistada haigust teha edasi oma laastamistööd, et

parandada teht kahju. Ei mingisuguse hinna eest ta ei tahtnud anda ära armastet meest. Ja nüüd, mil nad olnud nii õnnelikud, nii täielikult üksteise päralt! Aarne ise ei võtnud nii tõsiselt oma haigust. Arst soovitas temale minna sanatooriumi, kuid Aarne ei tahtnud milgil tingimisel lahkuda Marnast. Ja kuulda saades, et Marna on õde, lubas arst kodust ravimisviisi ant eeskirjade järgi arvestades heä õhu ja ümbrusega. Nii muutus Marna taas õeks, kel ravida haige. Ja seekord haige, kes oli ta mees, kelle eest oleks annud oma elu, et vaid vähendada ta kannatust.

Tuli taas kevadõitseng ja aed tulvil lõhnavaid õisi. Selles õitemeres lebas Aarne lamamistoolil all soojendavi päikesekiirte, mis säratasid ta kitsast blondjuuskelist pead. Mehe kõrval, üsna lähedal istus Marna ettelugedes midagi omal pehmel muusikaalsel häälel. Siis ta laskis langeda raamatu ja sirutas käed nende poole painduvate õitsvate okste järgi. „Ah, Aarne, kui ilus on ometi see õitseng, kui ilus on kodu, kuhu sa mind tõid!“ ta hüüdis, haarat õnnetundest suudeldes meest. „See kõik on mulle vaid seepärast ilus, et sina oled siin,“ vastas mees. Marna ei kartnud sugugi haiguse nakkust. Suhtus sellesse täielikult ükskõikselt. Kui kaoks Aarne, pole ju ka tema elul mingit väärtust! — Nad vaikisid ja vist mõtlesid mõlemad sama, sest mõlemi silmi tekkis valuvine. Kuis aasta eest, oma abielu esimesil kuil nad jooksid ja hullasid õnnelikena noode samade õitsevate puie all, ja kirjude rikkalike lillede vahel. Mõlemad noored, terved ja õnnelikud, kellele elu tõotas oma ilusamaid aardeid. — Alles aasta eest, vaid ainukese aasta eest . . . Ja järgnedes oma mõtteile, ütles Aarne tahtmatult, ebateadlikult äkki vaikusse: „Aasta pärast pole mind ehk enam.“ — Ehmus siis ise oma sõnust ja nende mõjust. Marna viskus ta ette, haaras kinni temast ja hüüdis, surudes näo mehe põlvile: „Aarne kallis, sa ei tohi nii kõnelda, sa ei tohi mind jätta üksi, kas kuuled, sa ei tohi! — Sa saad ter-

veks, pead saama terveks!" — Ja terve ta keha vappus kramplikus nuuksumises. Nüüd pidi Aarne lohutama teda. Kuid ta kogus end pea ja nad naersid veel mõlemad sel õhtul ühe ja teise tühise koomilise asja puhul. Sisemiselt sõitles end Marna, et ta ei jõudnud end ohjeldada. Ent Aarne oli puudutand ta õrnemat kohta, millele ise ei julend mõelda. Ta püüdis nüüd taas olla väga tasakaalus ja korralik õde haigeravitsusel.

Möödusid nädalad suve poole. Haige seisukord ei halvenend ega muutund ka tuntavalt paremaks. Paar korda nädalas käis arst linnast, andes Marnale juhtnööre. Ühel päeval ta ütles Marnale, et oleks siiski parem, kui ta viiks abikaasa sanatooriumi. Seal võiks katsetada mitmekesisemaid ravimisvahendeid ja süstimist, mis ehk aitaks. Vähemalt selleks ajaks, üheks kuukski peaks Aarne lahkuma kodust. Marnale oli see raske, ent ta ei mõelnud endale kuid armastet mehele. Suuri vaevu tal läks korda veenda ka meest sanatooriumi mineku vajaduses. Ta lubas ja tahtis külastada Aarnet igal lubataval ja vähegi võimalikul ajal.

Ja Marna saatis mehe valutava südamega ühte paremasse sanatooriumi. Tühi näis nüüd temale ta kodu Aarneta. Ja unetuil öil, andes voli oma valule ja meele heitele nuttis patjusse seni kuni uinus viivukski. Kuid Aarnet külastades ta näis rõõmsana ja julgena, püüdes sisendada ka mehele usku tervenemisse, millesse ta uskus isegi häil silmapilkel. —

Möödusid nädalad, arstid tegid kõik, mis nende võimuses, et päästa haige. Ja paistis alul, nagu oleks pand piir haigusele. Aarne isegi kosus veidi, muutus tugevamaks. Ja nad olid Marnaga õnnelikud seeüle, lootes paremat. —

Ehk see osutus temale küllalt raskeks, püsis Aarne Marna tungival palvel kauemini sanatooriumis. Ühest kuust sai kaks kuud. Vaid augustis pääses Aarne taas igatset koju. Ei tahtnud enam kuidagi püsida sanatooriumis, kus ei näind igapäev oma naist. Ja Marna tõi teda tagasi sanatooriumist rahulikuma südamega kui oli teda sinna viies. Arstid ütlesid, et nad teind kõik, mis nende või-

muses. Ja mis peaasi, haige seisukord oli paranend. Ta käis üleval ja nad jalutasid taas käsikäes aias, kus viljapuie oksad paendusid rikkaliku koorma all. Kuid sellest hoolimata Marna jatkas oma ravimismeetodi, kartes, et haigus ei võtaks raskema pöörde. Ent too pööre halvenemise poole tuli siiski. Järsku, ootamata, siis kui nad ju lootsid paremat. Aarne haigus muutus nii raskeks, et pidi heitma sängi. Ja oktoobri alul ta ei saand enam sealt väljagi. Marna oli meeleheitel. Aarne ise oli võrdlemisi rahulik, oli jäend kuidagi flegmaatiliseks nüüd. Vaid harva tabas teda lohutamata meeleheite hoog, siis nad nutsid mõlemad ja ringutasid valus saatuse raudses kätes.

Kui halastamata oli ometi saatus, mängides nendega kui kass hiiriga. Miks nad pidid kannatama nii palju? Mikspärast?! kisendas Marna süda. Kui halastamatu oli Jumal, keda ta palund niipalju, niipalju valutavail põlvil. Kuid ei tulnud mingit abi, mingit paranemist. Ja Marna ei hoolind põrmugi ka enda elust, ehk küll haigus oli nüüd nakkav. Las kaob ka tema elu. Ta viskab selle endast tarbetu esemena. Kui pole enam Aarnet, ei ole ka tema elul enam mingit mõtet. —

———

III.

Oktoobri lõpupäive saabudes ja puie viimaste lehte kadudes, sulges Aarne silmad igavesele unele. Põetaja leidis Marna minestanult surnu sängi üle kummardunult. Parem käsi tal oli surnu pihus, ant kui mingisuguseks tõotuseks. Ja Aarne liikumatal, surmas kangestund näol lebas õnnelik naeratus. Kui oleks tal kerge olnud lahkuda selliselt. — Aarne matusepäeval paistis kauaste vihmaste ilmade järgi taas kord päike. Oli kui tuleks ta saatma seda noort inimest, keda hellitand nii lühikesil õnnepäivil. „Nägemiseni, armas!“ sosistas Marna, kui viskas oma surnud Aarnele järgi kolm peotäit mulda. —

———

Peale mehe surma Marna kolis linna. Ta ei võind elada enam ses ümbruses, kus olnud nii lõpmata õnnelik ja mis näind ta õnne varemeid. Tal oli õudne sinna jäeda elama üksinda. Mitte mingisugusest hirmutundest. kuid seepärast, et iga ese, iga koht tuletas temale meele ta elu õnnelikke päivi ja see oli liig raske nüüd taluda ta purustet südamel. Kolis linna ja seadis endale sisse väikse mugava korteri, kus elas üksinda, elas vaid minevikule. Mõtles sageli meeleheites, et kui oleks Aarne temale jätnud lapse, ehk paraneks ta siis. . . Elas seepärast vaid edasi, et mingisugune ebamäärane sissekasvatet või sissesündind pieteeditunne elu ees, sünni ja surma saladuslikkuse suuruse ees, teda keelas ennast surmata otsest teed. Ja selleks, et teha seda, ta oleks vajand tahtejõu pingutust. Kuid ta oli nüüd võimetu igasuguseks kas või väiksemakski pingutuseks. Muutus täiesti apaatseks kõige ja kõigi, ka oma vanemate ja õe-venna vastu. Vanemad tundsid temale väga kaasa, püüdsid teda siiski tuua taas lähemale elule. Kuid nende katsed osutusid tagajärjetuks, tõid kaasa vaid nähte, et Marna külaskäigud jäid ikka harvemaks. Pealegi nüüd, mil õde Illa oli õnnelik mõrsja, ja õed segasid ühteteist; üks oma ületulvavas esimeses armastusõnnes ja teine oma lohutamatus leinas. Nii jäi Marna ikka üksikumaks ja ta sooviski seda, et keegi ei häiriks ta surnud mehe juures viibivat hinge. Elas oma tardund valus kui mingisuguses letargilises poolunes. Käis vaid igapäev kalmistul Aarne haual, käis hoolimata vihmast ja lumetuisust. Ja see oli ta ainsamaks lohutuseks, et ta võis seal käia ja tundide kaupa istuda kalmukünka juures. Nii ta elas edasi päevast päeva, ega pannud tähele, nagu oma elu õnnelikel päivilgi, pika talve möödumist. Ei pannud tähele saabuvat kevadet, mis külvas valgust ja päikselist naeru kõikjale. Arvas, et temas on surnud kõik, mis võiks veel viitada rõõmule. Sellest vaid märkas muutust, et tal oli nüüd kergem käia kalmistul. Tal oli heameel, et lumi sealt kadund, et kõik muutus roheliseks, et suured puud seal omandasid värske varjuka rüü. Nüüd ta võis istutada lilli Aarne

hauale, igasuguseid ilusaid lilli, mida ta kusagil nägi. See oli ta ainuke rõõm, mis jäend veel temale. Otsis üles kõik aednikud ja kus ta leidis midagi erilist ilusat, viis ta seda Aarnele. Tal oli tunne, kui viibiks Aarne alaliselt nägematuna ta juures. Kui ilm vähegi soodustas, ta istus tundide kaupa kalmu kõrval väiksel pingil. Ta ise oli varjus suurte puie rohelise katuse all, kuid Aarne haud oli pooleldi päikses ja rikkalikel õielehil, nende südameis helkis veepiiskade küllasus. Oli nii hea istuda kalmistu rahus, mida vaid harva segas laulev lind, peidus kusagil mujal. Ümbritsevas vaikuses ta eietas lõputult mineviku-lõnga ja ta hing pidas piki kõnelusi lahkunuga. Soojepäivega ta kadus kalmistult vaid hämarusvarjude laskudes ja ilmus taas sinna varahommikul. Ka vihm ei heidutand teda, ta ei hoolind sellest, kui sadu teda mõnikord ootamatalt tegi läbimärjaks. —

Kevadpäevad kadusid palavasse suvve, ent Marna elule nad ei toond mingit muutust. Siis ühel õhtul sorides nagu tavaliselt mineviku mälestistes ja kadund mehe kirjades, puutus ta näppu väike päevapilt. Veidi juba uduseks lööند halb ülesvõte, mis kujutas noort valgepealist poissi sõdurivormis. Pildi tahaküljele oli kirjutet ümarate lapselike tähtega aadress. Ja Marnale meenus väike sõdur, pooleldi laps, kes surmavalt haavatuna elas vaid veel oma helesiniste silmega. Ja esmakordselt peale mehe surma libises nukker naeratusvine üle ta näo. Kui kaugel oli too aeg, ehk möödund küll vaid mõned aastad. Kuid teda lahutas sellest ajast mitte aastate pikkus, ent läbielatu suurus ja sügavus. Ja temale tundus see vahemaa igavikuna. — Vaatas aadressi ja mäletas, kuis haavatu teda palund külastada ta ema. Sellal Marnal ei olnud selleks võimalust, oli saatnud poisi emale vaid lohutava kirja, lisandades ta vähesed asjad. Ja pärast oli see sootuks ununend ta enda elu vahelduvas tõusus ja mõõnas. Kuid ta oli luband seda ja ta teeb seda nüüd, ehk küll aastate järgi. Ja innustet sellest uuest kavatsu-

sest Marna hakkas ettevalmistama reisiks. See oli nüüd esmakordselt, kus teda midagi innustas, kus ta kavatses midagi, mis ei olnud otseses ühenduses surnud mehega. Tal oli kahju, et sel ajal, mil ära kodunt, ta ei saa külastada Aarnet, kuid ta lohutas end seega, et lahkunu mõistab teda, et ta peab täitma sellegi lubaduse. . .

Jõudnud Tartu, Marna asus väikesele laevale, mis teda viis piki Emajõge lõunapoole. Marnale meeldis too sõit ilusal suvepäeval piki läikivat sinipaela, mida palistasid kahel poolel rohelised niidud ja tagapõhjas kohati mets. Pealegi ta sõitis esmakordselt seda teed. Laevalt mahajõudes ta läks jalgsi metsavahelist teed, mis paari kilomeetri järgi pidi viima teda Ann Kärmi väiksesse tallu. Päev hakkas jõudma juba õhtusse, kui ta viimaks jõudis pärale, küsides teejuhatust vastutulijailt, kes imestavalt järgivaatasid leinariides noorele naisele.

Nägus puhas majake asus metsa serval ja otse maja ees suur lainetav rukkipõld. Marna maja poole sammudes sahises korraga rukis ja sealt sibas maja poole väikene umbes kolmeaastane linalakk tütarlaps. Mõlemi pisukese käega ta hoidis kinni rukkilille kimbust, mis suurem kui ta ise, millel osalt juured mööda maad järel jooksid. Hiigla lillekimp segas silmnähtavalt ta väikest kandjat, sest ta komistas ja kukkus vist mõne kivi otsa, sest hakkas nutma. Järgmisel hetkel oli Marna ta juures ja tõstis teda ülesse: oli kriimustada saand vaid põlv, muud häda ei olnud. Alul võõra puudutamisel ähvardas lapse nutt minna kahekordseks, kuid siis end tundes kätel, jäi laps äkki üsna vait, paeludes oma väiksed käsivarred Marna kaela ümber. „Anna luttu lilled, ma almastan neid," käsutas siis kui Marna temaga käsivarrel tahtis vastuminna vanaldasele naisele, kes ilmund ukselävele. Ja Marna kummardus ning nad mõlemad korjasid üles kõik rukkililled.

Naine tuli nende juure ja vastates Marna tervitusele, küsis lapse poole kummardunult: „Mis sulle siis juhtus, Velda, kas said haiget, et nii valjult nutsid?" Väike ei arvand nähtavalt heaks vastata, vaatas ainiti vaid Marnale, kes

5

ikka veel hoidis ta ümber käe. Selgus, et vana perenaine oligi Ann Kärm, keda Marna otsis. Ta palus Marnat astuda majja, mis oli hoit väga puhtalt ja korras. Ta ei küsind ise Marna tuleku põhjust, palus teda vaid puhata ja asetas siis puhta linaga kaet lauale lihtsa kuid toitva eine. Marna oligi veidi näljane pikast jalutuskäigust ja ta jõi isuga piima, sõi võileiva ja singiga praet mune. Vana perenaine vaatles nähtaval healmeelel noort ilusat naist ja tal oli kahju Marnast, et ta oli nii kahvatu ja kurb. Linalakk Velda, Marna pani tähele, et tal olid samuti helesinised silmad, ei raatsind temast enam lahkuda ja võttis lõpuks endale julguse ronida süllegi. Põimides taas käsivarred Marna kaela ümber ja surudes oma õielehe taolise lapsepõse vastu Marna nägu, ta ütles otsustavalt: „Sa oled ilus tädi, ma almastan sind!" — „Küll tema juba teab, tunneb asja — vaata last!" naeris vana perenaine. Pehme lapsepõse puudutus kiskus taas Marna südames lahti haava: miks ei ole temal last, miks ei jätnud Aarne temale lapse, kes oleks nende mõlemate liha ja veri? Kelles Aarne oleks eland edasi ja kes oleks annud ta elule mõtte. — „Kas teil ka niisuguseid on?" küsis perenaine. Marna vastas eitavalt ja pannes tähele varju noorel näol, viis perenaine jutu teisale. — Kes on siis too väike tüdruk? mõtles Marna. Ann Kärmil pidi olema vaid ainus poeg ja see on langend võitluses kodumaa eest. Pealegi võis perenaine oma vanaduse järgi olla vaid lapse vanaema. Perenaine palus Marnat ööbida neil, kui ta enam kuhugi minna ei kavatse ja Marna võttis tänuga vastu lahke pakkumise.

Ja siis kui väike Velda neid üksi jättis, rääkis Marna ettevaatlikult Ann Kärmile oma tuleku põhjust, jutustas temale ta pojast. Ka ta näitas pilti, mida noor sõdur annud temale. Vana naine pühkis põllenurgaga silmi: „Ah teie oletegi see halastajaõde, kes mulle nii ilusa kirja mu poisist kirjutas?!" hüüdis ta. „Jah, nägin kohe kui siia tulite, et Teie pole igapäevane inimene. Ma olen küll lihtne maanaine, aga seda mõistsin siiski. Niiviisi ei kirjuta igaüks! — Nutsin küll päevad ja ööd oma vaese poisi

järel, aga mis see kõik aitas. Oli mu ainuke, nägin palju vaeva, et teda koolitada, oli teine niisugune tark, arusaaja poiss. Gümnaasiumisse panin, et tal oleks veidi kergem elu kui minul oli. Aga näe, tuli sõda ja sõda meie oma maa pärast. Polnud teine kooli lõpetanudki, vaevalt seitseteistkümneaastaseks sai, aga rahu ei annud mulle enam, Muudkui: luba mind ema, luba ka mind minna, kõik teised lähevad! Lubasingi tal viimaks minna, näha ei võind enam, kuidas ta vaevles kodus. Läkski teine ja ei tulnud enam tagasi, — ära viis südame seest!" Ja lahtikiskund vana haava, voolasid pisarad naise silmist. „Arvasin, et ma seda üle ei ela, aga näe, elama jäin, ja mul on heameel selle üle," jutustas perenaine edasi. „Töö tahtis ärateha, mul on maatükikene, mees suri siis kui poeg oli üsna pisikene, niis pidin kõvasti töötama. See aitas mind veidi. Kuid mis mind kõige rohkem aitas ja mulle troostiks jäi, oli see väike linalakk, keda ennist nägite. Ta on mulle päris võõras, aga armastan teda kui oma last. — Oli mul tüdruk siin abiks, noor vanemateta vaenelaps. — Mine tea missugune sõdur ta noorukese ärameelitas, neid ju siin sõjaajal oli, või keda ta armastama hakkas, noor veri, — mine tea! Ta sünnitas lapse, väikese Velda, just mõni päev peale selle, kui sain poja surmateate. Olin noorele emale abiks, aga ta ei eland seda üle vaeseke! Suri ühe kuu pärast, jättes maimukese minu kätele. Pisike oli nii kidur, hoidsin teist ja hoolitsesin et tal hinge sees hoida — ja elama jäi! — Mõtlesin siis, et Jumal teda mulle saatis mu kadunud poja asemele, et mul oleks keegi mu vanade päevade rõõmuks ja troostiks. Ja ma tänan Jumalat igapäev selle eest!" lõpetas vana perenaine oma jutu lihtsameelelise inimese vankumata usus. —

Väike Velda oli vahepeal taas tuppa naasind ja nähes nutvat vanaema vaatas oma tarkade silmega küsivalt Marna otsa. Vanaema ent haaras teda sülle ja suudles last õrnusega, millist poleks võind oodatagi ta robustselt loomult. „Äla nuta vanaema", palus väike Velda, ennast tema vastu surudes. „Ma olen hea laps, tõin sulle suule kimbu lukkililli." — „Oled, oled," vastas vanaema,

5*

silitades ta põski ja kollakasvalkjat juust. „Väikesel ongi sarnasust Teie pojaga," tähendas Marna, — „vähemalt juuksed on temal niisama valged ja silmad sama helesinised kui temal." Ja vana naine noogutas õnneliku naeratusega nõusolles pead.

Sellelt väikeselt reisilt Marna naasis kuidagi rõõmsamana. Too kokkupuude lihtsa maanaisega mõjus hästi temale. Väike Velda püsis kaua ta meeles ja ta mõtles kui õnnelik ta oleks, kui tal oleks selline laps, Aarnelt. See oleks täitnud ta elu. Möödusid taas päevad, ent temale endalegi teadmata Marna oli astund tagasi pika sammu — taas elu poole. Külastas nüüd vanemaidki sagedamini ja võttis osa ehk küll vaid lühikest aega õe pulmapeost, millest loobund alul. Ta sõitis nüüd ilusal suveajal isegi vanasse kodusse — Õitemetsa, ja veetis seal mitmed ilusad suvepäevad. Temale ei sünnitand see enam talumatut piina kui jäi vahele mõni päev, mil ei saand minna Aarne hauale. Ta leinas edasi, leinas endiselt armastet meest, mõtles vaid temale. Kuid ta leinas ei olnud enam tumedat meeleheidet. Okas ta südames kaotas oma teravuse.

Ühel päeval, taas kalmistult rutates koju, ta kohtas ootamatalt oma korteri lähedal kapten Trenti. Rudolf Trent oli endiselt sõjaväeteenistuses, kandis vormi, kuid Marna poleks teda pannud tähele, kui kapten temale otse vastu tulles mitte ei oleks tervitand. Marna peatus instinktiivselt ja soojalt surus kapten ta kätt, vaadeldes uurivalt ta tõsist nägu. Marna teadis, et Trent oli tunnud ta meest, et nad isegi olnud sõbrad ja ta oleks meeleldi jutlend temaga Aarnest. Ja et pööraselt vihma voolas juba sügistuvate ilmade tõttu, ja et nad olid nii lähedal Marna kodule, ta palus kapteni sisseastuda, kui tal on aega. Rudolf Trent järgnes nähtava heameelega ta kutsele, tal ei olnud kiiret ei kuhugi.

Marna valmistas kiirelt omas väikeses köögis tulist teed, mida nad koos jõid ta mugavas elutoas. Ja siis

jutlesid nad sõjast ja mälestisist, peamiselt Aarnest, kellest Marna ala kuulda tahtis. Ja Rudolf Trent allus Marna soovile, teda täiesti mõistes. Marna imestas endamisi, et ta nii vabalt kapten Trenti omale külla kutsund, olles kohand teda vaid ainus kord. Kuid Aarne oli mõnikord jutustand temale kaptenist kui suurepärasemaid inimesi oma tutvusringis. Aarne oli hinnand tõsise vanema lugupeet sõjamehe sõprust. Nad olid kohand üksteist ja tutvunend ju maailmasõja päevil Venemaal. Ja kokkupuutudes taas Eesti vabadussõjas, oli see tutvus kujunend sõpruseks. Nad mõlemad, nii noorem kui vanem hindasid üksteise kui sõduri ja inimese väärtusi. Peale sõda nad ei olnud enam kohand, kuna Aarne põgenes oma noore õnnega kohe peale abiellumist maale ja Rudolf Trent jäi edasi noore vabariigi teenistusse. Kuid Marnat esmakordselt kohates oma väeosa kangelasena surnud noore sõduri õena, ei teadnud kapten Trent aimata, et see ilus julge õde ongi Aarne mõrsja. Sest nii Aarne Vilnar kui Rudolf Trent ei kuulund nende inimeste hulka, kes saavad kõnelda oma südame sügavaist tundeist sõpradele. Pärast seda teada saades, ta oli tunnud väikest valupistet südames. Ja kuuldes nende abiellumisest, oli suurenend see eriline valutunne. Ta naeratas siis enda üle, nimetas end rumalaks koolipoisiks, et veel vanul päevil unistama hakkab. Ta mattis ennast töhe, kuid Marnat ta ei unustand siiski sealjuures. Seepärast ta ei järgnend ka Aarne kutsele, kui sõber teda kord palus ennast külastada. Ta teadis, et nad olid õnnelikud, et Marna leinas piiritult oma meest, kuid ta oli siiski ülirõõmus nüüd selle ootamata kutse üle. Ta vaatles Marnat, kuis ta liikus edas-tagasi, kiirelt kattis laua, kuis ta kõneles, — ja oli selles õnnelik. Ilus oli Marna, vaatamata oma kahvatusele ja kitsaksjäänd näole. Tõsidus ja lein vaid õilistas ta meeldivaid jooni ja kes kord nägi ta tumedaid valulooriga kaet silmi, ei unustand neid niipea.

Kapten Trent oli taktiline, peenetundeline inimene ja Marna oma süvenend leinas ei märganudki kui väga ta meeldis temale. Muidu ta oleks kohkund ja taas

endassetõmbund kui mimoos. Kapten Trent polnud nende aastate kestel palju muutund. Ta oli endiselt sihvakas, vaatamata oma suurele kasvule ja tal oli endine elastne kindel käik. Vaid meelekohtadel oli tekkind veidi hõbehalli ta tumedasse juukse.

Rudolf Trendil oli suur kaastundmus Marnaga, tal oli kahju noore naise suurest, söövast leinast mehe surma puhul. Ta armastas Marnat, armastas sügava armastusega seda endist nii tugevat elujõulist, kuid nüüd nii äranõrkend kahvatut naist. Ja tema pärast oleks annud kõik, et äratada taas ellu Aarne, et vaid ei kannataks Marna. Esialgne sümpaatia, mida tunnud ju esimesel kohtamisel, oli muutund teda tervena haaravaks tundeks, mis tegi teda õnnelikuks ja õnnetuks ühtlasi. Ent muidugi ta ei näidand Marnale oma tundeid, peale isaliku sõpruse ja õrna hoolitsuse. Ja vaid seda võis kannatada Marna, muidu ta oleks teda tagasilükand järsult. Kuid see armastav hoolitsus ja sõprus tegi temale head, sai temale vajaduseks. Tal oli samuti rõõm neist viivest, mis nad veetsid koos, millised saand Rudolf Trentile eluvajaduseks. Nii hea oli Marnal jutleda temaga, mitte vaid Aarnest kuid kõigist suurist ja väikseist asjust, kas või raamatust, mida lugend mõlemad. See tark, elukogend mees, kes Marnast pea viisteist aastat vanem, oli kui tugev puu, kelle najal taas end võis ajada sirgu nõrkend peen võsu. Ja imeline on inimsüda. Suures õnnetuses, tabat otse sügavasse südamesse arvab, et ei suuda taluda seda, et puruneb, kuid aastate möödudes ehk veel varem, on taas kontakt eluga, oleme paranend ja soojendame end uues päikeses.

Pikkamisi, samm sammult taganes surnu elava ees. Alul tähelpanemata Marnale endalegi. Kui ta seda märkama hakkas, tal oli alul halb, piinlik tunne. Just kui oleks teind ülekohut sellele, kes end ei saand kaitsta. Oli ta ju armastand oma meest armastusega, mis pidi kestma üle surma edasi igavikuni! — Kuid ta leidis lohutuse. Ei

võind ju Aarne olla pahane sellele, et ta leidnud omale nii peenetundelise, hea sõbra, tema sõbra. Ta ehk on rõõmuski, et Marna kohtas Rudolf Trenti, et nad said sõpradeks. Ent kes teab, Aarne armastus oli olnud kiivus, teda tahtnud vaid endale, täielikult, tervena, nii nagu Marna tedagi. Ja ta oli luband Aarnele. . .

Nii arvestas Marna Aarnet peaaegu kui elavat isikut. Kui olendit, kes tema juures, kes teab ta väiksemaid mõtteidki. Kuid pikkamööda kadus too kõik, ta ei sundind end mõtlema Aarnele, kui ta süda seda ei tahtnud. Ta tugevnes Rudolf Trenti ennastsalgavas armastuses. Vajas seda lõpuks kui soojendavat päikest. Alul ta ei tahtnud endale tunnistada oma tundeid, mingis ebamäärases kartuses surnu ees. Ta tundis end vaid rõõmsana kapten Trenti seltsis. Oli nii hea ja rahustav. Tundis end mõnikord väikese plikana oma suure vanema sõbra ees. Hea oli temale usaldada kõik, tunda end kaitstud temast. Nii hea oli puhata ja lasta end hellitada. See tunne, mis tal oli Rudolfi vastu, ei olnud täis noorustuld, kirge ja vaimustust, nagu olnud ta armastus Aarne vastu. Tolles suures noores armastuses, kus nad pea ühevanused, kus ent Marna olnud siiski mõõduandvam, kuidagi nagu tugevam pool omas suures kiindumuses ja andumuses. Ta oli harjund olema iseseisev, ise enda eest välja astuma ja abielludes, ta kohtlemisse Aarne vastu oli segat midagi õrna emalikku. Oli sageli naeratand mõne Aarne poisiliku ülimeelikuse puhul, nagu naerdakse lapse üle, keda armastakse. —

Ja nüüd ta tunne Rudolf Trenti vastu oli hoopis teistsugune. Tundis end vabana igasugusest vastutusest, tundis end lapsena ta seltsis. — Nii saavutas Rudolf Trendi ohvrimeelne armastus, et see noor, juba surmaunne suikuda tahtev inimsüda taas ärkas uuele elule ja armastusele. Suur sügav armastus äratab alati vastuarmastuse, kui süda ei kuulu täielikult teisele, elavale, kes kaitseb ja hoiab seda väärtuslikku elukinki. —

Rudolf Trent kohtles Marnat õrnalt, peenetundeliselt kui õrna, nõrka lille. Ja Marna naeratus oli temale suursündmuseks. Temale lõpmata meeldis see soe pehme naeratus, mis seestpoolt ilmus Marna silmi, huulile ja eriliselt ilustas, valgustas tervet ta nägu. Nad ei rääkind oma tunnetest, ka mitte Rudolf. Sõna „armastus" polnud langend nende vahel. —

Nad võtsid ette, kui ilmad lubasid, pikki jalutuskäike, jutlesid, filosofeerisid koos kui kaks mõttetarka. Mõnikord sai Marna tagasi oma vallatu tuju ja jooksis Rudolfi eel, hõisates ja naerdes muretult väikse tütarlapsena. Nad käisid seltsis ka Aarne haual, kuid Marnale ei tekitand enam valu mõte temale. Oli nürinend, kadund too valu, mis lõhestand esimesel leinaaastal ta südant. Kaks aastat oli möödund Aarne surmast, Marna mälestuses oli tuhmund ta kuju, noorus ja elu nõudsid paratamatult oma osa. Ta mõtles temale vaid vaikse hellusega, nagu mälestetakse armastet kuid paratamatult kadunuid. —

Ja tundes, et ka Marna teda armastab, armastab nii kuis veel suudab kord ju rasket haava talund süda ja teades, et ta temale enam haiget ei tee, rääkis Rudolf Trent Marnale oma armastusest. Nad kihlusid talve lõpupoolikul ja kavatsesid abielluda kevadel.

Kuna Marna väga armastas loodust, nad tegid sageli väljasõite, võtsid ette suusaretkeid. Kord sellisel väljasõidul, jalutades sügavlumises metsas, langesid Marnale, kes rõõmsana ees jooksis, lumekoorma all painduvailt puieoksilt suured lumeräitsakad, mattes teda üleni valgena oma alla. „Oled nüüd valges mõrsjarüüs, väike Marna!" ütles Rudolf, vaadates alla temale. „Ehk kui surnurüüs," vastas Marna, ehmudes ise oma sõnust. Tal oli tunne, kui ei oleks mitte ise lausund neid sõnu, kuid keegi teine temas, nii tahtmatult, ootamatult, juhtus see. Ja värin läbistas äkki ta saleda kuju. Rudolf võttis teda oma kasuka alla ja nad sõitsid vaikides koju. Mõlemil oli tunne, kui oleks keegi hirmutand, ähvardand neid. —

See oli varakevadel kui Marna tundis endas suurt väsimust. Ei olnud tahet enam pikiks jalutuskäigeks, pigemini istus ehk lamas kodus. „See on kevadest, ilmastiku muutusest, seletas ta hoolitsevale Rudolfile. „See möödub, pole midagi.“ Kuid ta ise ei uskund sellesse, mis ütles. Mõtles tuhmund pilgul midagi muud. . . Ja neil oli õigus, neil mõtteil, mis kohtasid alul ta hirmust avardund silmi. Marna muutus päev, päevalt nõrgemaks, ja kord kui ta sellele vaatamata läks pikemale jalutuskäigule, ta köhis verd. Oleks sõnatult mahalangend lumme, kui Rudolf poleks kinnipüüdnud teda.

Surmani ehmununa sõitis Rudolf ta koju ja tõi Marna vastuseismisele hoolimata arsti. Kaua vaatas arst haiget, siis ta ütles tõsiselt: „Kopsud on haiged, tuberkuloos on juba kaunis arenend. Peab tarvitusele võtma kõik abinõud.“ — Ja ehk ta küll ei olnud sugugi pehmesüdamline, tal oli siiski kaastundmus selle suure, elujõulise mehega, kelle tõmmu nägu muutus surnukahvatuks ja kes vaatas temale pilgul, kui mitte mõistes ta sõnu.

Marna ei tahtnud minna sanatooriumi ega haiglasse. Võttis koju vaid ravitsejaks vanema halastajaõe. Ja arst käis sageli. Kuid midagi ei aidand, midagi ei mõjund, ei mingisugused arstimid. Ja ta ei lootnudki seda, oli kindel, et tal pole enam pääsu. Et nüüd on tulnud tema kord. — Muutus päev-päevalt kõhnemaks ja kahvatumaks. Ka iseloom muutus. Oli äärmiselt tasakaalutu nüüd, hetkeil tundis end paremana, unustas oma haiguse ja oli lõbus küünides ülimeelikuseni. Siis langes taas tagasi süngesse meeleollu. Rudolf Trent oli murt, ta tumedaisse juukse oli kogunend viimasel ajal niipalju hõbehalli. Marna ees ta püüdis näida siiski tugevana, püüdis teda isegi lohutada paranemisega, ehkki ise sellesse ei uskund. Ja Marna huulile ilmus siis taas too tark, veidi üleolev naeratus, milles siiski niipalju emalikkust ja õrnust, toosama naeratus, millel kohtlend mõnikord Aarnet.

Kevad lähenes suuril sammel. Marna igatses nüüd tagasi vanasse Õitemetsa, et seal näha veel kord kevade puhkemist. Vaid harva peale mehe surma ta oli seal käind, jättes majapidamise täiesti vana ustava valitseja hoolde, kes olnud mõisas ju Aarne vanaema päevil. Ka arst soovitas seda, et haige saaks hingata paremat õhku. Ja kui Marna end taas kord paremana tundis, viis Rudolf teda sinna. Ta muutus Õitemetsas elavamaks, tundis äkki huvi kõige vastu, mis teda ümbritses. Ja Rudolf Trent võttis omale puhkuse, et olla alaliselt ta läheduses.

Vana mõisamaja avaramas ja valgemas ruumis, endises Aarne töötoas, asetses nüüd Marna säng. Toa aknad viisid aeda ja nii võis Marna läbi akna jälgida kevade puhkemist. Ta näis rahulik ja alistund paratamatu saatusele. Kuid kord, temperatuuri tõustes, ta avaldas seda, mis südames. „Mis sa tahad minust, Aarne?" sonis ta palavikus. „Kas ma pean lunastama oma sõna? . . . Kuid ma ei taha surra, ei taha, kuuled, Aarne! Jäta mind siia, halasta mu peale!" palus ta siis hääle muutudes anuvaks, nutuseks nagu väiksel lapsel ja sirutades käed paluvalt kellegi nägematu poole. Kuid mida valgemaks muutusid kevadööd, seda valgemaks, läbipaistvamaks muutus Marna. Rudolf Trent oli pea alaliselt ta juures, tõsiseis silmis ja suu ümber valujoon. Ravitseja õde, ta evis vaikse, kannatliku näo all siledakskammit juukse, püüdis olles üksi haigega, temale ettelugeda palveid ja midagi uuest testamendist. Marna lamas poolkinniseil silmil, õe ühtlane vaikne hääl oli suigutav. Kuid ta oli ärkvel, ta mõtted rändasid kaugeid, oma enda teid, vaevalt ta kuulis, mida luges õde. „Õde, Teie usute ju hauatagusesse ellu, usute hinge surematusse ja et igavikus püsima jääb hing?" küsis ta äkki katkestades lugemise ja vastust ootamata ta kõneles edasi. „Võib olla elame edasi peale surma mõnel teisel planeedil teistsugusel kujul. Ehk liigume vabadena ilmaruumis, võttes osa ka nende elust, kes armsad meile. Tunnen nüüd sageli, et mu surnud mees on mu juures." —

Rudolfi ees ja temaga ta vältis kõnelusi sel teemil. Tal oli kahju sellest suurest tugevast mehest, kes nüüd

nii kokkuvajund. Mehe sõnus väljendamatu end silmnähtav kannatus, avaldas Marnale ta armastuse tõelist suurust. Ja hellade silmega Marna vaatles teda, püüdis teda lohutada. „Ära ole kurb, Ruudi, et ma äralähen, et ma pean järgnema oma mehele. Sa unustad mind pea, kui mind enam ei ole . . . ja ma soovin, et sa oleksid veel õnnelik.“ — Ja ta silus õrnalt, lohutavalt kummargil mehepead ta ees.

Kevad oli pillavas ehtes, ilusamas õiterüüs. Päike paistis soojalt sellel hommikupoolel. Vallatud päikesekiired tungisid läbi avat akna, tantsisklesid avaras ruumis, mänglesid Marna pruunil juuksel ja põimisid valguspärja ta kahvatu lauba ümber. Seal valdas Marnat jõuline meeleheide, surmahirm. Kui palavikus vappus ta haige ent siiski veel ilus keha, protesteeris surma vastu ta noorus. „Ma ei taha surra, ei taha,“ ta hüüdis meeleheites. „Elu on nii ilus, tunnen kuis lõhnab, õitseb väljas terve maa — ja mina pean minema! — Mu Jumal, jäta mulle elu, anna tagasi mulle mu sõna, Aarne. . . Ah, sa ei taha? — Tea siis, et vihkan sind, vihkan surma, Aarne!“ —

Õde püüdis teda lohutada, rääkides elust peale surma, jällenägemisest armsa lahkunuga. „Ah, jätke seda, õde!“ hüüdis Marna, „see on ju kõik teadmata! — Kuid ma tean, et elan praegu, olen praegu ja mis sünnib peale mind, pole enam mulle. Tahan elada, elada nüüd, siin maailmas, tahan olla veel õnnelik, ma ei tea sellest, ma ei hooli sellest, mis on seal! — Ruudi, kallis, sa elad praegu, ütle, et mind armastad nüüd, praegu, kuid kui mind ei ole, siis ei vaja ma su armastust, siis ei vaja ma midagi, siis unusta mind!“ . . . „Ah, Jumal, ma tahan veel elada!“ Südantlõhestavalt tuli see haige suust. Ta tõusis viimse jõuga voodis istukile, haarates Rudolfi käe. Suur juga punast elumahla purskas ta suust, kattes viimseid sõnu, „tahan elada, elada!“ . . .

Padjule tagasi langes Marna kõhn keha, kramplikult ta pigistas Rudolfi kätt ja oligi läind sinna teadma-

tusse, kuhu nii väga ei tahtnud minna. Noruspäi kummardus mees ta üle, sulgedes ta valus tardund silmad. Päiksekiired tantsisklesid veel ikka Marna juuksel ja laubal. Kusagil laulis lind ja avat aknast voolas tuppa sirelihõng.

Varem ilmunud:

Virve Rännang — Luuletused

(1923—1928)

Virve Rännang — Vaikuse viivul, luuletised

(1927—1929)